

Van Fatwa tot Fitna

*Een onderzoek naar de berichtgeving van NRC Handelsblad over de islam
tussen 1995 en 2009*

Erasmus Universiteit Rotterdam
Erasmus School of History, Culture and Communication (ESHCC)
Media & Journalistiek

Masterthesis
Jennifer van Genderen (314951)
Begeleider: Dr. Chris Aalberts
Tweede lezer: Drs. Louis Zweers

januari 2011

Foto omslag: © Peter Hilz B.V. Rotterdam, 01 maart 2010, Stadsgezicht Mevlana Moskee
Rotterdam-West

Abstract

Since the September 11th attacks by al-Qaeda on the US Islam and Muslims are increasingly associated with violence and terrorism. This trend is also evident in the Netherlands: the coverage of Islam and Muslims in the Netherlands has grown exponentially. This observation has resulted in the following central question:

Has the news coverage of Islam in NRC Handelsblad changed between 1995 and 2009?

This question has been researched by using quantitative content analysis. For the analysis I have chosen articles published in 1995, 2002 and 2009 in the Dutch newspaper NRC Handelsblad. The choice for these years is based on the assumption that there might be differences in news coverage of Islam, given the harsh criticism of Islam and Muslims by Dutch politicians and the public.

The analysis of the news coverage shows a clear development of newsworthiness, media hype and framing of issues related to Islam and Muslims in the Netherlands. Islam is a subject that is connected with a large number of themes. The analysis of the term Islamization shows that in 1995 this term was associated with Islam abroad only.

The analysis in 2002 and 2009 shows that this term has become commonplace in political debates in NRC Handelsblad. A constant element in the three years was the rather negative tone in the coverage of political and public debates they were presented as a threat to core values of Dutch society.

The analysis showed that several frames are used to describe Muslims and the Islam, but that the conflict frame is most dominant. The increase in negative coverage of Islam and Muslims by the NRC Handelsblad probably is an indication of a trend which might be applicable to the other Dutch newspapers. A comparison of the coverage of Islam and Muslims in the Netherlands by the major Dutch newspapers may show if the results of this research are also valid for these newspapers.

Keywords: NRC Handelsblad, Islamisering, Frame-analyse en Inhoudsanalyse.

Inhoudsopgave	Pagina
Abstract	2
Voorwoord	5
1. Inleiding	7
1.1 Onderzoeksvraag	11
1.2 Relevantie	12
1.3 Opbouw	13
2. Theoretisch kader	14
2.1 Politiek en maatschappelijk kader	14
2.2 Het islamdebat	19
2.3 Media, taalgebruik en journalistieke conventies	22
2.3.1 Kwaliteitskrant <i>NRC Handelsblad</i>	22
2.3.2 De keuze van woorden	24
2.3.3 Mediahype	25
2.3.4 Nieuwswaarden	26
2.4 Framing	28
2.5 Conclusie	31
3. Methode	32
3.1 Inleiding	32
3.2 Onderzoeksvraag en deelvragen	32
3.3 Inhoudsanalyse	32
3.4 Onderzoeksmethode	34
3.4.1 Analyse-eenheden	35
3.4.2 Onderzoekspopulatie	35
3.4.3 Steekproefbron	36
3.5. De steekproef	36
3.6 De selectiecriteria	37
3.7 Operationalisering	37
3.8 Het codeboek	41
4. Resultaten	43
4.1 Inleiding	43

4.2	Onderzoeksmateriaal	43
4.3	Kwantitatieve analyse	44
4.3.1	De plaats in de krant en soort artikel	44
4.3.2	Voorpagina	45
4.3.3	Omvang	46
4.3.4	Auteur van het artikel	47
4.3.5	Bronnen en actoren	48
4.3.6	Toon artikelen	49
4.4	Een beschrijvende analyse	49
4.4.1	Islamisering	50
4.4.2	Thema's	54
4.4.3	Frames	61
5.	Conclusie	65
5.1	Inleiding	65
5.2	De jaren 1995, 2002 en 2009	65
5.3	Kopvoddentaks waardenvrij?	67
5.4	Beperkingen en verder onderzoek	69
	Literatuur	71
	Krantenartikelen	75
	Bijlage: codeboek	77

Voorwoord

Dwight van Genderen†, onze afspraak is ingelost: jij schrijft een boek en ik?

Na een dag op de redactie van het NRC Handelsblad met de vraag wie bepaalt wat nieuws is voor de krant en hoe verloopt het proces van straat tot krant, wist ik dat journalist Derk Walters mijn nieuwsgierigheid gewekt had. Denkend aan de jaren zeventig en tachtig en werkend (actief) in het welzijnswerk van toen, (herkende ik in de manier waarop nu over moslims wordt gepraat) iets van de stigmatisering van Surinamers. De discussie van toen richtte zich meer op hun criminaliteit, misbruik van sociale voorzieningen en het beslag dat zij op de schaarse woonruimte legden. En steeds klonk de vraag ‘wanneer ga je weer terug’. Anno 2010 zijn de pionnen verschoven. Het zijn nu de moslims die zich moeten verantwoorden voor hun aanwezigheid in Nederland. De berichtgeving richt zich ook wel op ‘hun’ criminaliteit, maar deze wordt telkens besproken tegen de achtergrond van de Islam. Sommigen hebben zelfs de neiging om hun criminaliteit daaraan toe te schrijven. In deze scriptie staat de berichtgeving van de NRC in 1995, 2002 en 2009 over de Islam en moslims in Nederland centraal. Bij de analyse daarvan heb ik onder andere gebruikt gemaakt van de frames van Semetko & Valkenburg. Het blijkt dat de door hen ontwikkelde frames ook van toepassing zijn op de analyse van berichtgeving over een minderheidsgroep. In de scriptie laat ik de verschuiving in de berichtgeving over de Islam en moslims in de drie onderscheiden jaren zien. Veel politici en journalisten willen ons graag doen geloven dat het in de Islam om meer gaat dan alleen maar het geloof. De horizontale manier van berichtgeving stort dagelijks eenzijdige berichtgeving over de Islam over ons uit. Wat is retoriek en wat is praktijk?

Dit onderzoek naar de berichtgeving van NRC Handelsblad over de islam tussen 1995 en 2009 is tegelijkertijd ook het laatste puzzelstukje in mijn wetenschappelijke zoektocht. De vraag, wie het boek schrijft en wie redigeert is hiermee beantwoord. Het feit dat ik mijn wedstrijd gewonnen heb is driedimensionaal: ik weet wie ik ben, wat ik werkelijk kan en hoe je het bereikt.

Het schrijven van een scriptie is een eenzame bezigheid. Maar gelukkig had ik allerlei mensen die mij omringd hebben met hun steun en liefde. Allereerst wil ik in het bijzonder mijn zonen Michel en Olton bedanken voor hun niet aflatende Liefde, hun Warmte en hun Kracht. Op de juiste momenten waren zij er altijd. Lieve zonen jullie zijn fantastisch en GodGivenChild's. Michel je bent een heel bijzonder kind. Ik heb je gedrevenheid en energie gevoeld en ervaren.

Heerlijk ook dat we die week samen hebben gestudeerd. Het heeft me goed gedaan. Nu is het wachten op je promotieboekje. Olton jij hebt in de jaren van mijn studie iedere dag gevraagd hoe het met mij gaat. En als ik struikelde over een tentamen, was je er altijd: denk aan statistiek ☺. Ook dank ik Ivy voor haar vertrouwen in mij en haar engelengeduld. Op de juiste momenten kwam ik de juiste mensen tegen, bedankt daarvoor. Heady, John, Bart, Derk, mijn steunpilaren. Dank!

Dan Chris, mijn begeleider die met luchtige gesprekken, praktische ideeën en grote kennis van zaken het onderzoek vorm gaf en mij daarnaast de ruimte liet die ik nodig had om deze scriptie te voltooien. Een prettige begeleider met een fine tuning. Mooi dat je vanaf dag een in mij geloofde. Ook dank aan mijn moeder, zussen, broers, nichten en neven die ook bijgedragen hebben aan studieboeken en aan 'peptalks'. Manneke ik voelde je 'spirit'. Een bigi brasa aan Lothar. Dank Mireille voor die kopjes thee, heerlijke broodjes en onze mooie gesprekken.

Hoofdstuk 1 Inleiding

“Immigratie uit islamitische landen moet worden verboden. We moeten leren intolerant te zijn tegen de intoleranten, op straat, in de moskee en in de rechtbank. We moeten haat en geweld van terroristen beantwoorden met uitsluiting en intolerantie en laten zien wie de baas is in Nederland.”

(Geert Wilders in NRC Handelsblad, 22 juli 2005).

Hoewel de maatschappelijke en politieke discussies in Nederland over immigratie toenemen, zou een dergelijke uitspraak van een politiek leider in een gerespecteerde kwaliteitskrant begin jaren tachtig volstrekt ondenkbaar zijn. De jaren zeventig en tachtig zijn de jaren van de politieke correctheid. Van kritiek op de multiculturele samenleving is nog nauwelijks sprake (Prins, 2004). Hans Janmaat van de Centruumpartij (later Centrum Democraten) is de enige politicus die forse kritiek uit op de multiculturele samenleving. Het leidt bij de verkiezingen in 1982 tot een zetel in de Tweede Kamer en een (bijna) totaal politiek en maatschappelijk isolement van zijn partij. Halverwege de jaren tachtig verdampt de electorale steun alweer: bij de verkiezingen in 1986 raakt Janmaat zijn zetel kwijt.

De aandacht voor de islam binnen het Nederlandse minderhedendiscours neemt pas toe nadat de Iraanse leider Ayatollah Khomeiny in 1989 een *fatwa* uitspreekt over de Brits-Pakistaanse schrijver Salman Rushdie. De schrijver moet volgens de geestelijk leider worden vermoord, omdat zijn boek *The Satanic Verses* beledigend zou zijn voor de islam. In het voorjaar van datzelfde jaar gaan in diverse Europese steden moslims de straat op om eensgezind de fatwa tegen Rushdie te steunen. De demonstraties worden breed uitgemeten in de westerse media. Het idee dat moslimimmigranten een bedreiging vormen voor vrijheid en democratie in westerse landen neemt vanaf dat moment toe (Poole, 2002). De ‘Rushdie-affaire’ was voor Janmaat reden om in het kader van de verkiezingen in 1989 een felle campagne te voeren tegen de toestroom van migranten die ‘de Nederlandse samenleving ontwrichten’. Met succes, want dat jaar zou hij een politieke comeback in de Tweede Kamer maken (Van der Brug & Fennema, 2007).

Een belangrijke ommekeer in de maatschappelijke en politieke discussie over de islam in Nederland vindt plaats in 1992, als VVD-voorman Frits Bolkestein in zijn beroemde Luzern-rede onomwonden stelt dat het islamitische geloof en de westerse waarden onverenigbaar

zijn. Bolkestein baseert zijn standpunten onder meer op de theorie van Francis Fukuyama, die in zijn boek *The end of history and the last man* (1992) stelt dat de opkomst van het moslimfundamentalisme te wijten is aan de mislukte assimilatie van westers geïnspireerde vernieuwingen. Fukuyama's ideeën vinden in de jaren negentig brede weerklank. Internationale gebeurtenissen, zoals de eerste Golfoorlog, de burgeroorlog in Algerije, de oorlog in Bosnië en de aanslag op het World Trade Center in New York, beheersen begin jaren negentig de (internationale) media en leiden wereldwijd tot het ontstaan van een kritischer houding ten opzichte van de islam (Mamdani, 2004, Shadid, 2005).

Ondanks de toenemende kritiek op islamitische migranten vanaf begin jaren negentig, besteden media nog niet buitensporig veel aandacht aan de islam. De berichtgeving lijkt slechts af en toe aan te zwellen. Dit gebeurt vooral na specifieke incidenten, zoals de aanslag op de Mevlana-moskee in Amersfoort in januari 1992 (*Extra surveillance bij moskee*, NRC Handelsblad, 27 januari 1992) of de uitspraak van de Commissie Gelijke Behandeling, die in 1995 oordeelde dat een verbod op het dragen van hoofddoekjes op de werkvloer discriminerend is (*Op werk mogen moslim-vrouwen hoofddoek dragen*, NRC Handelsblad, 8 augustus 1995).

De media-aandacht voor de islam lijkt vanaf 1997 structureler te worden, als Pim Fortuyn zijn veelbesproken boek *Tegen de islamisering van onze cultuur* uitbrengt. De vermeende onverenigbaarheid van de islamitische en westerse waarden wordt hierin aantrekkelijker verwoord dan in de dagen van Janmaat en nadrukkelijker dan bij Bolkestein wordt de moslim als *the other* getypeerd. Zo beschrijft Fortuyn drie essentiële verschillen tussen het verlichte Westen en het islamitische fundamentalisme: de scheiding van kerk en staat, de omgang tussen mannen en vrouwen en de omgang met kinderen en jonge mensen. De moslim wordt telkens tegenover de westerling geplaatst, als *the other*: hij is degene die kerk en staat niet scheidt, die vrouwen ziet als minderwaardig aan mannen en die kinderen streng opvoedt en indoctrineert. 'Er mogen in het politieke en maatschappelijke debat geen misverstanden bestaan over onze essentiële waarden', schrijft Fortuyn in zijn boek *Tegen de islamisering van onze cultuur* (1997).

Tot eind jaren negentig wordt kritiek op moslims in Nederland nog vooral gezien als iets wat rechts, (neo-)conservatief, populistisch of nationalistisch is. Deze dan nog dominante opvatting geldt later als politiek correct. Een nieuwe stroming ontstaat binnen het

Nederlandse minderhedendiscours, waarin het taboe op het niet mogen spreken over minderheden wordt doorbroken. Deze stroming wordt door filosoof Baukje Prins (2004) nieuw realisme genoemd.

Een doorbraak voor het nieuwe realisme komt in 2000, als NRC Handelsblad het geruchtmakende opinieartikel *Het Multiculturele Drama* van publicist en prominent PvdA-lid Paul Scheffer publiceert. Hierin stelt hij onomwonden dat de integratie van immigranten mislukt is, doordat de verschillen tussen de islam en de westerse samenleving te groot zijn. Scheffers 'multiculturele drama' wordt een gevleugelde term. Het artikel in NRC Handelsblad betekent een belangrijke ommekeer in het denken over de multiculturele samenleving: voortaan wordt islamkritiek ook geaccepteerd in linkse en meer progressieve kringen. De terreuraanslagen op 11 september 2001 wakkeren het islamdebat wereldwijd verder aan. Ook in Nederland neemt de berichtgeving over de islam exponentieel toe. De islam wordt hierbij steeds nadrukkelijker in verband gebracht met geweld en terrorisme. De islam wordt in de media - nadrukkelijker dan voorheen - vanuit een conflictframe benaderd, een frame waarin de onverenigbaarheid van islamitische en westerse waarden centraal staat (Poole, 2002).

In Nederland wordt de kritiek steeds harder. Twee exponenten van die kritiek zijn Pim Fortuyn en Theo van Gogh. Zo noemt Fortuyn de islam een 'achterlijke cultuur' (*de Volkskrant*, 9 februari 2002) en noemt Van Gogh moslims in zijn columns in *Metro* met enige regelmaat 'geitenneukers'. Harde islamkritiek in NRC Handelsblad komt vooral van columnist en rechtsgeleerde Afshin Ellian, die geregeld het woord 'islamofascisme' gebruikt. Volgens Ellian is 'de politieke islam een totalitaire beweging die geenszins mag worden verward met het gewone despotisme of met tirannie' (*De islam en het nieuwe fascisme*, NRC Handelsblad, 29 augustus 2006).

In 2004 maakt Van Gogh met toenmalig VVD-politica Ayaan Hirsi Ali de film *Submission*, een verhaal over de vrouwenonderdrukking in de islamitische wereld. In november van dat jaar wordt Van Gogh vermoord door de geradicaliseerde moslim Mohammed Bouyeri, die contacten heeft met de radicale Hofstadgroep (AIVD-rapport 2005). De moord doet een schokgolf door Nederland gaan en zet de verhouding tussen moslims en niet-moslims verder op scherp. Zo kopt NRC Handelsblad op 10 november 2004, enkele dagen na de moord: *Wat*

voor haat zal deze daad oproepen?, waarmee de krant doelt op een afgebrande islamitische basisschool in Uden.

Na de moord op Van Gogh is het lang onrustig in Nederland. De discussie over de vrijheid van meningsuiting verscherpt en er volgt een korte, maar hevige opleving van gewelddadige aanslagen. Islamitische scholen in onder meer Eindhoven en Uden worden kort na de moord in brand gestoken. In een rapport van de Europese Commissie tegen racisme en intolerantie (2008: 6) legt men een causale relatie tussen de slechte positie van moslims in Nederland en de berichtgeving. De Commissie stelt dat ‘moslims in Nederland onderworpen zijn aan stereotyperend, stigmatiserend en soms ronduit racistisch politiek taalgebruik, vooringenomen mediaberichtgeving en buitenproportionele aandacht voor veiligheids- en ander beleid’ (Shadid, 2009). In de jaren na de moord op Van Gogh doet politicus Geert Wilders steeds meer van zich spreken. Hij heeft inmiddels zijn eigen Partij voor de Vrijheid (PVV) opgericht en manifesteert zich steeds nadrukkelijker als keiharde islamcriticus. Volgens Wilders is er in de media en in de politiek geen sprake van racisme, maar van ‘angst voor de islam’. In *Angst voor islam regeert Nederland* (de Volkskrant, 22 januari 2008) zegt Wilders;

“Wij mogen nooit als dhimmi’s zwijgend toekijken terwijl onze vrijheid en beschaving door de islamisering van onze cultuur steeds verder worden afgebroken. En dat een nog niet vertoonde film van ongeveer tien minuten volgens sommigen tot economische boycots, rellen en andere ellendige zaken zou kunnen leiden, zegt alles over het wezen van de islam.”

Dhimmi is de traditionele aanduiding voor een niet-moslim onder de sharia in een islamitisch land. Ook de ‘paniekerige reacties’ op de anti-koran film *Fitna* in 2008 door politici zeggen volgens Wilders ‘alles over het wezen van de islam’ (de Volkskrant, 22 januari 2008).

Uiteindelijk zou het uitbrengen van de film in Nederland weinig heftige reacties teweegbrengen. In de jaren erna zou Wilders’ PVV bij de Europese, gemeentelijke en landelijke verkiezingen overwinning op overwinning boeken; een indicatie dat zijn anti-islamstandpunten door een aanzienlijk deel van de Nederlandse bevolking worden gedeeld.

In deze inleiding zijn kort de maatschappelijke veranderingen in het discours over de islam in het publieke debat en de berichtgeving in de media beschreven. De media spelen bij deze veranderingen dikwijls een belangrijke rol als aanjager van het debat. Ook worden de media door sommigen gezien als vermeende oorzaak van een toenemende intolerantie jegens

moslims. De centrale vraag in deze thesis is welke relatie er bestaat tussen deze maatschappelijke ontwikkelingen en de berichtgeving over de islam in NRC Handelsblad. Anders gezegd: heeft de verscherping van het politieke en maatschappelijke debat over de islam en islamisering van de afgelopen jaren effect gehad op de wijze waarop er in NRC Handelsblad over de islam wordt geschreven? Gebruikt de krant een term als ‘islamisering’ bijvoorbeeld nog op dezelfde manier als vijftien jaar geleden? Daaraan gekoppeld wordt de vraag gesteld of de NRC-berichtgeving voldeed en voldoet aan de traditionele journalistieke conventies als het gaat om berichtgeving over de islam. En is in NRC een grotere focus op de islam als dissonant komen te liggen?

1.1 Onderzoeksvraag

Deze scriptie beschrijft de berichten over de islam in NRC Handelsblad in de periode tussen 1995 en 2009. Met welke onderwerpen wordt de islam in NRC Handelsblad in verband gebracht? Welke processen van *framing* spelen een rol bij de berichtgeving over de islam in deze kwaliteitskrant? Centraal staat de berichtgeving in de jaren 1995, 2002 en 2009. Voor deze onderzoeksjaren wordt gekeken hoe NRC Handelsblad berichtte over de islam en wat hierin de belangrijkste veranderingen en tendensen zijn. De centrale vraagstelling van de thesis luidt:

In hoeverre is de berichtgeving over de islam in NRC Handelsblad veranderd tussen 1995 en 2009?

Deze vraagstelling onderzoekt de berichtgeving over de islam in NRC Handelsblad tussen 1995 en 2009, waarbij de veronderstelling is dat een krant als NRC Handelsblad in zijn gekozen bewoordingen over de islam de tijdgeest heeft gevolgd. Er worden drie deelvragen gesteld.

1. Hoe gaat NRC Handelsblad om met het woord islamisering tussen 1995 en 2009?

Politici als Geert Wilders gebruiken het woord ‘islamisering’ om de oprukkende islam in Nederland mee te omschrijven. Werd dit woord vijftien jaar geleden ook al gebruikt, en zo ja, op dezelfde manier en in welke betekenis?

2. Met welke thema’s worden moslims tussen 1995 en 2009 in verband gebracht?

Deze thema’s kunnen variëren van integratie en cultuur tot criminaliteit en terreur. Zijn hierin trends te ontdekken; tot midden jaren negentig staat kritiek op moslims in delen van de

publieke opinie bijna gelijk aan racisme, zie de reacties die VVD-politicus Frits Bolkestein ontvangt op zijn kritische opmerkingen. Rond de eeuwwisseling lijkt de toon omgeslagen: de integratie is mislukt, vinden onder meer Scheffer en Fortuyn, en dat mag worden benoemd. Vanaf 2001 lijkt, behalve (mislukte) integratie, ook terrorisme een thema waarmee moslims veelvuldig worden geassocieerd, bijvoorbeeld na de aanslagen van 11 september 2001.

3. *Welke frames worden het meest gebruikt in de berichtgeving over de islam en moslims tussen 1995 en 2009?*

In de jaren tachtig en negentig van de vorige eeuw lijkt het vooral te gaan over de islam als cultuur en religie. De berichtgeving lijkt vooral plaats te vinden vanuit een harmonieframe: de vraag hoe diverse culturen het best kunnen samenleven in één land. Rond de eeuwwisseling lijkt het harmonieframe overvleugeld door het conflictframe: de nadruk werd niet langer gelegd op de mogelijkheden, maar op de onmogelijkheden tot samenleven.

1.2 Relevantie

Wetenschappelijk onderzoek naar berichtgeving over de islam, processen van beeldvorming en de rol van de media zijn in Nederland vrij schaars. Dat is opmerkelijk, omdat de maatschappelijke en politieke discussie over de islam in Nederland de afgelopen jaren bijna onafgebroken in de actualiteit is geweest. Omdat Nederlandse burgers veel van hun informatie over de islam uit de media halen, is het beeld dat zij van moslims hebben voor een belangrijk deel gebaseerd op diezelfde media (o.a. Shadid & Koningsveld, 1990, Shadid, 2005, 2009). Maar hoe berichten ‘de media’ dan over de islam? Wakkeren ze vooroordelen over moslims aan? Of geven ‘de media’ juist een heel genuanceerd beeld van de islam? Natuurlijk zijn de antwoorden van deze vragen in zekere zin afhankelijk van de aard van de media: sensatiekranten zullen moslims eerder in verband brengen met sensationele onderwerpen, al dan niet in de negatieve zin van het woord. Kwaliteitskranten hebben daarentegen de reputatie of pretentie de (Nederlandse) islam genuanceerd in ‘beeld’ te brengen. De vraag is of zij deze pretentie waarmaken.

In dit onderzoek maak ik gebruik van de theorie van Semetko & Valkenburg (2000) ten aanzien van generieke frames in de politieke berichtgeving van kranten. In dit onderzoek is uitsluitend gekeken naar de berichtgeving in de kwaliteitskrant NRC Handelsblad, een krant waarvan je op basis van een degelijke en universele toepassing van *journalistic values* mag verwachten dat de Nederlandse islam genuanceerd en zo objectief mogelijk wordt

weergegeven. Een krant, bovendien, die bovengemiddeld door politiek-maatschappelijke *gatekeepers* wordt gelezen en zo indirect een (potentieel) belangrijke rol speelt in het proces van maatschappelijke en politieke beeldvorming over de Nederlandse islam. Om die reden is het interessant om juist de berichtgeving in NRC Handelsblad nader te onderzoeken. Door een analyse van de berichtgeving over de islam in NRC Handelsblad poogt deze studie onder meer de door Semetko & Valkenburg (2000) onderscheiden frames opnieuw tegen het licht te houden en na te gaan of er in het geval van de islam nieuwe frames zijn toe te voegen en/of te onderscheiden. Bovendien geeft de thesis antwoord op de fundamentele vraag of een kwaliteitskrant als NRC Handelsblad werkelijk bijdraagt aan een genuanceerd beeld van Nederlandse moslims in relatie tot de eerder geschetste maatschappelijke ontwikkelingen.

1.3 Opbouw

Hoofdstuk 2 plaatst de berichtgeving over de islam in een theoretisch kader, waarbij de ontwikkeling in het islamdebat wordt beschreven. Hoofdstuk 3 beschrijft de methode van de inhoudsanalyse waarmee het onderzoek naar de berichtgeving van de islam in Nederland in het landelijke dagblad NRC Handelsblad wordt geanalyseerd. Hoofdstuk 4 beschrijft de resultaten van de analyse en hoofdstuk 5 bevat een beantwoording van de hoofdvraag en een samenvatting van de getrokken conclusies.

Hoofdstuk 2 Theoretisch kader

In dit hoofdstuk worden de belangrijkste theoretische begrippen van het onderzoek uitgewerkt. Alvorens daartoe over te gaan, ga ik eerst wat dieper in op de maatschappelijke en politieke gebeurtenissen die aanleiding zijn voor de specifieke framing van de islam. In paragraaf 2.1 worden enkele van die punten verder uitgediept en worden een aantal onderzoeken naar moslims in Nederland besproken. In paragraaf 2.2 beschrijf ik enkele ‘breekpunten’ in het islamdebat naar aanleiding van Samuel Huntingtons beroemde boek *The Clash of Civilizations* (1996). Paragraaf 2.3 gaat over journalistieke conventies en refereert aan onderzoeken naar de rol van de media. Hierin worden onder meer de begrippen ‘mediahype’ en ‘nieuws waarde’ beschreven. Het concept *framing* staat in paragraaf 2.4 centraal en beschrijft de diverse invalshoeken van waaruit de journalist het nieuws vormgeeft en de veranderende nieuwsframes ten aanzien van de islam in Nederland.

2.1 Politiek en maatschappelijk kader

Nederland is na de Tweede Wereldoorlog een immigratieland, waarin grote groepen mensen hun toevlucht zoeken, vaak als gastarbeider. Aanvankelijk is het de bedoeling dat deze buitenlandse contractarbeiders - Italianen, Portugezen, Turken, Marokkanen – hier tijdelijk verblijven, maar velen van hen vestigen zich uiteindelijk permanent in Nederland (Penninx & Vermeulen, 1994). Behalve de zogenoemde gastarbeiders bestaat de aanwas uit (post)koloniale migranten: Indische Nederlanders, Molukkers, Surinamers en Antillianen. De overheid speelt in op de permanente vestiging door de integratie van migrantengroepen een vast onderdeel van de politieke agenda te maken (Penninx & Vermeulen, 1994). Het minderhedenbeleid richt zich volgens de Tijdelijke Wetenschappelijke Commissie Minderhedenbeleid (Ginjaar-Maas, 1995) op drie terreinen: het opheffen van achterstanden op de maatschappelijke terreinen arbeid, onderwijs en huisvesting; het verbeteren van de rechtspositie van nieuwkomers en het bestrijden van discriminatie en ten slotte het tot stand komen van een multiculturele samenleving.

In de jaren tachtig worden culturele verschillen nog beschouwd als een verrijking van de samenleving (Rath & Sunier, 1998). Zo krijgen (moslim-) migrantenstichtingen in 1983 subsidie voor gebedsruimten. Islamitische en hindoeïstische ouders stichten vanaf 1988, geheel volgens de regels van de Nederlandse wetgeving, basisscholen op islamitische en hindoeïstische grondslag (Ginjaar-Maas, 1995: 23). Het overheidsbeleid is dan nog sterk gericht op ‘integratie met behoud van religie en cultuur’ (Rath & Sunier, 1998). De gedachte erachter is dat religieuze organisaties een belangrijke rol spelen bij de integratie. Penninx stelt

dat het minderhedenbeleid van 1983 een mogelijke oorzaak is van de snel groeiende islam in Nederland, mede door huwelijksmigratie, familiehereniging en gezinsvorming door voornamelijk in Nederland wonende Marokkanen en Turken (Penninx & Vermeulen, 1994).

De WRR-nota *In debat over Nederland* spreekt enerzijds van een verrijking van mensen uit andere culturen en anderzijds over toename van 'homogenisering' (WRR, 2007).

Berichten over het groeiende aantal moslims in Nederland en de explosieve groei van de islam creëren sinds de jaren tachtig onrust in de samenleving. De werkelijke maatschappelijke onrust over de islam begint eind jaren tachtig, onder meer door de wereldwijde polemieken rondom de Britse schrijver Salman Rushdie en zijn boek *De Duivelsverzen*. Het is VVD-leider Frits Bolkestein in 1991 die als eerste Nederlandse *mainstream*-politicus expliciete kritiek uit op de islam en in het politieke debat afstand neemt van het cultuurrelativisme.

Bolkestein benadrukt dat er binnen de islam een grote verscheidenheid bestaat aan 'opvattingen en gewoontes', maar zijn pleidooi is 'dat er met essentiële westerse waarden, zoals de vrijheid van meningsuiting en het recht op afvalligheid, niet gemarchandeerd wordt' (Van de Grift, 2007).

Scheffer (2000) benadrukte in zijn artikel *Het multiculturele drama* dat de scheiding van staat en kerk niet werkelijk aanvaard is in islamitische kring. Daarbij verwees Scheffer naar de preken van de imam waarin men voorbeelden kon horen van 'haatdragendheid tegenover de samenleving waarvan ze geacht worden deel te zijn' en de islamitische wet die aan afvalligheid rechtsgevolgen verbindt die in Nederland onaanvaardbaar zijn. Bolkestein (1991) verwoordt in zijn Luzern-rede een tweedeling tussen het Westen en de islamitische wereld: 'wij' versus 'zij'. Bolkestein is niet de enige die zich hiertegen verzet. Hierbij verwijs ik naar 'Liberales-lezingen' van prominente Nederlanders waaronder Paul Cliteur. Cliteur (2004) stelt op 20 februari in zijn essay *Het decadente cultuurrelativisme*; 'het (is) taboe geworden om de eigen cultuur als norm te nemen'. In het boek *Nederland Seculier!* betoogt August Hans den Boef (2003) dat religie nog steeds veel invloed heeft op het openbare leven en dat de scheiding van kerk en staat, opnieuw onder druk staat. Dirk Verhofstadt (2004) schrijft op 27 november:

“de dubbelzinnige houding van heel wat moslims in Nederland. Aan de ene kant omarmen ze de vrijheid van meningsuiting, tolerantie en godsdienstvrijheid in onze samenleving, maar zelf betrachten ze geen tolerantie jegens andersdenkenden. In hun hoofd betekent de scheiding van kerk en staat dat de Staat de kerk met rust laat.”

De terreuraanslagen van 11 september vergroten de kloof tussen het Westen en de islam nog meer. Het taalgebruik in het integratiedebat in Nederland verhardt. In het roemruchte artikel *De islam is een achterlijke cultuur* stelt Pim Fortuyn onomwonden vast dat de islam een achterlijke cultuur is, niet westers en in strijd met *onze* democratie (de Volkskrant, 9 februari 2002). Fortuyn zijn retoriek is een voorbeeld van de verharding van het maatschappelijke debat over de islam in Nederland. De verhoudingen tussen moslims en niet-moslims in Nederland raken gespannen en er ontstaat een anti-islam- en anti-moslimklimaat. Dit klimaat vormt de voedingsbodem voor extreme anti-islampolitici als Geert Wilders van de PVV). Wilders geeft het economisch onderzoeksbureau Nyfer de opdracht de kosten van immigratie van niet-westerse allochtonen te onderzoeken. Na het onderzoek concludeert Wilders (2010) dat migranten Nederland meer geld kosten dan ze opbrengen, omdat allochtonen oververtegenwoordigd zijn in de bijstand en de criminaliteit. Volgens Wilders (2010) kost één migrant de Nederlandse samenleving enkele tonnen per jaar, waardoor de totale kosten tussen de 6 en 10 miljard euro variëren (*Wilders: immigratie kost zeker 6 miljard euro, De Pers, 7 april 2010*). Het initiatief van Wilders trekt behalve politieke ook media-aandacht, vanwege de ‘frames’ waarvan hij zich bedient. Binnen deze discussie wordt de immigratie (uit moslimlanden) in een economisch frame geplaatst.

In het *Jaarrapport integratie 2009* van het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) concludeert SCP-directeur Schnabel (2009) dat een ‘gemengd beeld’ is ontstaan in de ontwikkelingen van integratie van niet-westerse groepen in Nederland. Op het sociaal-culturele vlak ontwikkelen zich uiteenlopende trends (onder meer instroom in het hoger onderwijs, beheersing van de Nederlandse taal en het gebruik ervan binnen het gezin, ontwikkeling van een niet-westerse middenklasse). Verder is er sprake van een hardnekkige achterstand en zijn er weinig gunstige ontwikkelingen (bijvoorbeeld de hoge criminaliteit onder bepaalde niet-westerse groepen en aanzienlijke ruimtelijke en sociale segregatie, die de afgelopen jaren eerder is toe- dan afgenomen). De tolerantie van de Nederlandse bevolking neemt af na de aanslagen in New York in 2001, de opkomst van Fortuyn in 2002 en de moord op Van Gogh in 2004. Er is sprake van ‘angst voor moslimterrorisme’. Het *Global attitudes project* (Pew Research Center 2005) publiceert in 2005 ‘de bevinding dat in Nederland driekwart van de bevolking zich zorgen maakt over moslimextremisme in eigen land, terwijl in geen ander onderzocht land een meerderheid van de bevolking een negatieve opinie heeft over moslims’ (Gijsberts & Lubbers, 2009: 1). Verder is er een duidelijke verharding te zien in het politieke en publieke debat over niet-westerse migranten in Nederland. De onderzoekers verwijzen naar een

toename van PVV-stemmers als eerste indicatie. In de Europese verkiezingen van juni 2009 haalt de PVV van Wilders 17 procent van de stemmen en in de peilingen van de zomer van 2009 staan de peilingen op 20%. In een recent onderzoek (Lubbers et al. 2009) is gebleken dat kiezers niet-westerse migranten en moslims als dreiging ervaren en men daarom ervoor kiest om op de PVV van Wilders te stemmen.

Tussen 1985 en 2005 is onderzocht in hoeverre gevoelens van etnische dreiging spelen onder autochtone Nederlanders. Geconcludeerd kan worden dat de gevoelens van etnische dreiging onder autochtone Nederlanders tussen 1985 en 2005 is toegenomen (zie tabel 1).

Nederlanders worden op verschillende vlakken geconfronteerd met de stroom niet-westerse allochtonen in Nederland. Nederlanders zijn van mening dat etnische minderheden eerder een huis toegewezen krijgen, dat door hun komst het onderwijs ten koste gaat van Nederlandse kinderen, dat Nederlanders ontslagen worden en dat door de komst van etnische minderheden naar Nederland de eigen cultuur in de verdrukking komt (Gijsberts & Lubbers, 2009: 4).

Tabel 1

Ervaren etnische dreiging, autochtone Nederlanders van 18-70 jaar, 1985-2005 (in procenten
'(zeer) mee eens')

	1985	1990	1995	2000	2005
etnische minderheden komen bij het toewijzen van huizen eerder aan de beurt dan Nederlanders	13	22	36	-	27
onderwijs aan kinderen van etnische minderheden gaat ten koste van Nederlandse kinderen	12	15	18	-	25
het komt nog eens zo ver dat Nederlanders ontslagen worden om etnische minderheden aan te nemen	9	10	16	11	24
de komst van etnische minderheden naar Nederland is een bedreiging voor onze eigen cultuur			18	26	41

Uit onderzoek van Gijsberts & Dagevos (2009) blijkt dat uit de vier grote klassieke niet-westerse groepen (Turken, Marokkanen, Surinamers en Antillianen) 1,2 miljoen mensen in Nederland wonen, waarvan de Turken (378.000) en de Marokkanen (342.000) de grootste groepen zijn. Verdeeld naar de groei van moslims uit Turkije en Marokko, in de drie onderzoeksjaren van deze thesis, is het als volgt: in 1995: 625.000 moslims (4,1 procent van de bevolking), waarvan 414.000 tot de eerste generatie en 211.000 tot de tweede generatie behoren. Van deze 625.000 komen er 249.000 uit Turkije en 213.000 uit Marokko. In 2002: 886.000 moslims (5,5 procent van de bevolking), waarvan 558.000 van de eerste en 328.000 van de tweedegeneratie zijn.

Van deze 886.000 komen er 309.000 uit Turkije en 275.000 uit Marokko. In 2009 zijn 825.000 inwoners moslims, dat is ongeveer 5 procent van de bevolking (CBS, 2009).

Na 11 september lijkt in Nederland een duidelijk negatievere houding tegenover moslims ontstaan in vergelijking met de jaren negentig. De uitspraken van Wilders over de islam en moslims in Nederland krijgen veel media-aandacht, omdat Wilders herhaaldelijk erop wijst dat de islam ‘gewelddadig’ is en ‘tegen vrijheid’. Ook hebben de gebeurtenissen in het begin van de eenentwintigste eeuw het beeld over de islam gekleurd. In 1998 is er onder de Nederlandse bevolking een onderzoek gedaan over de ‘opvattingen van moslims en niet-moslims over elkaar’. De beeldvorming over moslims was over het algemeen vrij negatief (Sniderman et al. 2003; Hagendoorn & Sniderman, 2001). Dit komt eveneens naar voren bij een onderlinge vergelijking van de cijfers uit het onderzoek van Sniderman et al. (2003), zie tabel 2. In het algemeen vinden burgers dat moslims niet veel kunnen bijdragen aan de Nederlandse cultuur en dat de meeste moslims weinig respect hebben voor de cultuur en leefwijze van anderen. De ‘gepercipieerde’ culturele verschillen beperken zich in dit onderzoek tot de opvattingen over de leefwijze van moslims volgens autochtone Nederlanders van achttien tot tachtig jaar.

Tabel 2

Opvattingen over de leefwijze van moslims, autochtone Nederlanders van 18-80 jaar, 1998- 2008/'09 (in procenten ' mee eens')

	1998	2004	2006	2008/'09
moslims kunnen veel bijdragen aan de Nederlandse cultuur	45	34	36	41
moslims in Nederland hebben respect voor de cultuur en leefwijze van anderen	51	36	35	43
de West-Europese leefwijze en die van moslims gaan niet samen	53	50	52	41
moslimmannen overheersen hun vrouwen	89	91	92	84
moslims in Nederland voeden hun kinderen op een autoritaire manier op	76	81	81	68

Uit tabel 2 blijkt dat meningen over moslims in Nederland vrij negatief zijn. In 2006 vindt 92% van de ondervraagden dat moslimmannen hun vrouwen overheersen, tegenover 41% die in 2008 vinden dat moslims veel kunnen bijdragen aan de Nederlandse cultuur. In 1998 vindt 53% dat de West-Europese leefwijze en die van moslims niet samengaan en in 2008 vindt nog steeds 41% dat dit nog steeds het geval is. In tabel 3 is duidelijk te zien dat de opinie over moslims tussen 1995 en 2005 beduidend negatiever zijn geworden. Verscheidene mensen zijn

van mening dat islamitische vrouwen met een hoofddoek zich niet aanpassen aan de Nederlandse samenleving, dat moslims hun religie voor politieke doeleinden misbruiken en dat moslims gemakkelijker naar geweld grijpen voor het oplossen van hun problemen. Verder meent driekwart van de autochtone Nederlanders dat moslims geen respect hebben voor homoseksuelen (Gijsberts & Lubbers, 2009). Anno 2010 worden moslims in verband gebracht met problemen als matige integratie, religieus extremisme en vijandigheid jegens vrouwen en homoseksuelen.

Tabel 3

Opvattingen over de leefwijze van moslims, autochtone Nederlanders van 18-70 jaar, 1995 en 2005 (in procenten '(zeer) mee eens')

	1995	2005
islamitische vrouwen die een hoofddoek dragen, passen zich niet aan onze samenleving aan	34	43
moslims zijn gevaarlijk fanatiek	20	26
moslims misbruiken hun godsdienst voor politieke doeleinden	31	51
moslims grijpen gemakkelijk naar geweld om hun problemen op te lossen	29	42
de meeste moslims hebben geen respect voor homoseksuelen	-	74

2.2 Het islamdebat

Deze paragraaf beschrijft enkele *key issues* in het islamdebat in Nederland. Het gaat om issues die de afgelopen jaren systematisch in verband zijn gebracht met de islam. Deze issues zullen veelvuldig in de onderzochte NRC-artikelen voorkomen. Daarom wordt per onderwerp een beknopte uitleg gegeven van de belangrijkste discussies die in de media spelen als het over de islam gaat. Het islamdebat gaat om uitspraken en opmerkingen in de media, de politiek en de wetenschap. Er is voor gekozen om de termen 'islamdebat' en 'moslimdebat' te gebruiken wanneer deskundigen deze begrippen ook hanteren. Beide begrippen hebben in dit onderzoek dezelfde betekenis.

Afvallige moslims

Ex-moslim Ehsan Jami, haalde de afgelopen jaren enkele malen het nieuws omdat hij bedreigd werd na het oprichten van het Centraal Comité voor Ex-moslims. Afvallige moslims vormen een terugkerend thema in de berichtgeving. Media als NRC Handelsblad claimen in hoofdcommentaren het recht van voormalige gelovigen om dat geloof te verlaten. In die zin staan de media achter ex-moslims en keren ze zich tegen bedreigingen (*Taboe om van je geloof af te stappen*, NRC Handelsblad, 9 juni 2007).

Vrijheid van onderwijs

De vrijheid van onderwijs betekent dat ouders het recht hebben om scholen naar eigen inzicht op te richten en in te richten. Moslims hebben gebruik gemaakt van het recht op vrijheid van onderwijs. De laatste jaren wordt dit als een groot probleem gezien, tegen de achtergrond van wantrouwen over het tekortschieten van islamitische scholen (Phalet & Ter Wal, 2004). De Rotterdamse islamitische middelbare school Ibn Ghaldoun werd in 2008 gekort door de gemeente, wegens slechte prestaties. Wethouder Geluk betitelt Ibn Ghaldoun als “zeer zwak”. Bestuursvoorzitter Belgacem Naas vermoedt in 2009 een samenzwering van de overheid tegen moslimscholen. In 2010 moet het Islamitisch College Amsterdam de deuren sluiten. Volgens staatssecretaris Van Bijsterveldt heeft dit te maken met tekortschietende financiering, maar volgens de school is de sluiting omdat de Nederlandse politiek iets tegen moslims heeft (*Rotterdam laat islamitische school Ibn Ghaldoun vallen*, NRC Handelsblad, 10 januari 2009).

Scheiding tussen kerk en staat

Scheiding tussen kerk en staat houdt in dat de overheid zich niet bemoeit met wat er in de kerk gebeurt, en andersom. Tariq Ramadan bepleit dat moslims in Westerse landen zich allereerst moeten houden aan de wetten in het land waar ze wonen, en dan pas aan de Koran. Maar niet iedereen gelooft in zijn oprechtheid. De voortdurende controverse rondom de persoon van Ramadan leidt in 2009 tot zijn ontslag als adviseur van de gemeente Rotterdam (*Een mondige moslim is hier al snel verdacht*, NRC Handelsblad, 22 augustus 2009). Ramadan is de belichaming van de terugkerende discussie over het al dan niet seculiere karakter van de islam die een bedreiging vormt voor de scheiding tussen kerk en staat.

Gelijkheid van mannen en vrouwen

Gelijkheid tussen mannen en vrouwen wordt gezien als een van de fundamenteën van de westerse samenleving. Volgens critici is de islam monolithisch. De man is de baas in huis en de vrouw wordt onderdrukt; moslims zelf zeggen dat de vrouw in de Koran gelijk is aan de man. De vrouw heeft een andere rol. Gerzik onderzocht eerwraak in de Turkse gemeenschap in Nederland en Duitsland. Hij stelt: ‘Eer en schaamteregels zijn het resultaat van de natuurlijke scheiding tussen man en vrouw, waarbij de eer vertegenwoordigd wordt door de man en de schaamte door de vrouw.’ Er is sprake van een ‘structurele ongelijkheid van man en vrouw. Gezik benadrukt: ‘de islamitische leer overlapt, versterkt en structureert’ een gezinscultuur.

Gedwongen huwelijken, eerwraak en verstotingen worden in naam van religieuze gebruiken toegestaan (*Verstoten na het weigeren van je huwelijk*, NRC Handelsblad, 10 januari 2008).

Homoseksualiteit

In de loop van de tijd is homoseksualiteit in Nederland geaccepteerd. De islam ziet homoseksualiteit als een zonde en prominente moslims bevestigen het taboe van 'acceptatie'. *"I believe homosexuality is a biological disorder, a disease"* (*Hürriyet*, 7 maart 2010); de Turkse minister van Staat Aliye Kavaf in de Turkse krant *Hürriyet*. Imam Khalil El-Moumni zegt in *Nova*; 'homoseksualiteit (is) een ziekte die de maatschappij schade toebrengt' en 'de islam keurt homoseksualiteit af' (*Rotterdamse imam in opspraak ; Uitspraken op televisie over homoseksuelen 'heel extreem'*, *Rotterdams Dagblad*, 4 mei 2001). Ook voor moslims is het in Nederland niet gemakkelijk te spreken over hun geaardheid. Volgens de Syrisch-Nederlandse schrijver Omar Nahas oprichter van de stichting 'Yoesuf', bestaat het woord 'homoseksualiteit' niet in het Arabisch; men spreekt er over 'sodomie'. Dit bemoeilijkt het bespreekbaar maken (*Homoseksualiteit kan mij geen bal schelen, maar het is een zonde*, NRC Handelsblad, 16 januari 2010). Stichting Yoesuf werd eind jaren negentig opgericht om specifiek binnen de moslimgemeenschap het onderwerp homoseksualiteit bespreekbaar te maken.

Hoofddoek

Het dragen van de hoofddoek op o.a. scholen en in de publieke ruimte is misschien wel het meest besproken onderwerp als het over de islam gaat. Islamcritici als Ayaan Hirsi Ali betogen dat de hoofddoekjes vrouwen onderdrukken en dat het een religieuze uiting is; veel vrouwen brengen daartegenin dat het hun eigen keuze is om hoofddoekjes te dragen. In het boek *De orkaan Ayaan* zeggen moslima's over het dragen van een hoofddoek: "nu pas voel ik me moslim." Geert Wilders noemt de burka een 'vrouwonderdrukkend symbool' en dient een motie in die het dragen ervan verbiedt in het openbaar. "Vrouwen hoeven zich hier niet te schamen hoe ze eruit zien." (*Pas emigreren als Wilders de grootste wordt*, NRC Handelsblad, 4 juni 2010).

Besnijdenis

Besnijdenis is een vorm van reinheid volgens de Thora en de Koran, zeggen voorstanders. Tegenstanders noemen het een mishandeling, een 'genitale verminking.' De Turkse cabaretière Nilgun Yerli laat haar zoon niet besnijden. Ze meent dat zij als moeder geen recht

heeft dat te doen, omdat hij niet haar bezit is, “de Thora en de Koran stammen uit een andere tijd, toen het praktisch nut had” (5 december 2007). Marja Exterkate (2010) van Pharos stelt op een congres voor artsen dat geneeskundestudenten genitale verminking moeten melden als kindermishandeling (*Artsen in spe: vrouwenbesnijdenis melden als kindermishandeling?* Trouw, 1 februari 2010).

Terrorisme

Sinds de terreuraanslagen op 11 september spreekt men mediabreed over de ‘oorlog tegen het terrorisme’. De moord op Van Gogh door Mohammed Bouyeri zou gezien kunnen worden als dé ‘Nederlandse wake-up call voor het terrorisme’. Tijdens de rechtszaak tegen hem betoogde Bouyeri dat hij in naam van Allah en de koran handelde. Fundamentalistische moslims trekken ten strijde tegen hen die de islam en de profeet Mohamed beledigen. Sommige commentatoren wijzen in dit kader op een veranderd klimaat na 11 september en stellen dat journalisten het begrip islam in een adem noemen met geweld, terreur, jihad, moslims en martelaren.

Op bovengenoemde fronten kunnen de opvattingen van moslims en westerlingen in veel opzichten botsen. Het paradigma van de ‘botsende beschavingen’ van Samuel Huntington (1996) zet Nederland als rechtsstaat neer tegenover de islam en moslims, waarin weinig ruimte is voor nuances. Het zijn dan ook allemaal terugkerende onderwerpen in de media en waar ook NRC Handelsblad veel aandacht aan besteed.

2.3 Media, taalgebruik en journalistieke conventies

In deze paragraaf wordt dieper ingegaan op hoe de media werken, welke taal ze gebruiken en aan welke conventies ze onderhevig zijn, aan de hand van begrippen als nieuwswaarden, mediahype, nieuwscriteria en framing.

2.3.1 Kwaliteitskrant NRC Handelsblad

Kranten vormen voor burgers een van de belangrijkste bronnen van politieke informatie, en zijn dus van belang voor de ontwikkeling van ideeën die burgers hebben over de islam. Volgens Kussendrager & Van der Lugt (2002) moet een kwaliteitskrant compleet verslag doen van politiek, economisch, cultureel en wetenschappelijk nieuws, zowel nationaal als internationaal. Een kwaliteitskrant moet een onpartijdige opiniepagina bevatten, onpartijdig, gedegen, onafhankelijk en integer zijn, zonder provincialisme, sensatiezucht, hysterie of

modegevoeligheid, met een grote, goed opgeleide redactie. Op basis van deze criteria telt Nederland drie kwaliteitskranten: NRC Handelsblad, de Volkskrant en Trouw.

Voor dit onderzoek is gekozen om artikelen te analyseren uit NRC Handelsblad, omdat die krant zichzelf beschouwt als liberaal. Zo staat in de beginselen van de krant dat elke collectiviteit, of het nou de overheid is of een voetbalvereniging, in beginsel kritisch tegen het licht moet worden gehouden. Het is interessant om te zien hoe een liberale krant schrijft over de soms op gespannen voet staande waarden van de islam en het Westen.

Sinds afgelopen decennium daalt de oplage van NRC Handelsblad, na een top van boven de 250.000 te hebben bereikt. Inmiddels worden van de middagkrant bijna 205.000 exemplaren gedrukt, en daarbij zijn er volgens Het Oplage Instituut (HOI) ongeveer 80.000 exemplaren van nrc.next. Kranten worden ondanks de dalende oplages, internet en de gratis bladen nog steeds beschouwd als een betrouwbaardere bron van informatie dan televisie (Kiouisis, 2001). Kranten schrijven dagelijks over wereldgebeurtenissen en voorzien de hele wereld van dagelijkse informatie. De nieuwsverhalen moeten betrouwbaar zijn, journalisten moeten horen en wederhoor toepassen, objectief en zonder aanzien des persoons schrijven (Kussendrager & Van der Lugt, 2002).

Kranten opereren echter niet in vacuüm bij hun weergave van de werkelijkheid. De politiek en de literatuur zitten ook niet stil. Maatschappelijke ontwikkelingen doen ook hun invloed op berichtgeving van kranten. Een voorbeeld: aan het begin van de jaren negentig werd politicus Hans Janmaat nog veroordeeld nadat hij had gezegd dat Nederland vol is. In 2002 betoogde kandidaat-premier Jan Peter Balkenende straffeloos hetzelfde. In de tien tussenliggende jaren heeft er dus een verschuiving plaatsgehad in wat acceptabel en niet acceptabel wordt gevonden. Het is goed mogelijk dat in de journalistiek eenzelfde verschuiving heeft plaatsgevonden. In het afgelopen decennium zijn thema's beschreven die begin jaren negentig nog zouden hebben gegolden als verwerpelijk, bijvoorbeeld dat Nederland 'vol' is en dat bewindslieden geen dubbel paspoort mogen bezitten. Tegelijkertijd geeft de journalistiek niet alleen een beschrijving van de werkelijkheid, maar geeft de journalistiek de werkelijkheid ook vorm. Zo bezien is de journalistiek zelf medeverantwoordelijk voor verschuivende discoursen (Harbers, 2008).

NRC Handelsblad is ontstaan uit een fusie tussen het Algemeen Handelsblad en de Nieuwe Rotterdamsche Courant (Wijffjes, 2005). De fusiekrant was noodzakelijk omdat beide kranten

verlies leden. In de jaren die volgden maakte NRC Handelsblad naam, onder meer met het Cultureel Supplement, de wetenschapsbijlage en een wekelijkse cultuurbijlage. De krant beschouwt zichzelf als een kwaliteitskrant, met nadruk op buitenland, economie, wetenschap, kunst en politiek. De krant beschouwt een strikte scheiding tussen feiten en meningen als handelsmerk. Inmiddels heeft de NRC-redactie drie voornamelijk publicatiekanalen: middagkrant NRC Handelsblad, ochtendkrant nrc.next en website nrc.nl. Het NRC Handelsblad richt zich met haar informatie op een hoog opgeleid publiek.

2.3.2 De keuze van woorden

De woorden die journalisten kiezen hebben effect op hoe een verhaal overkomt op lezers. Journalistiek is onderhevig aan conventies (Shoemaker, et. al, 2009). Harbers (2008) betoogt dat de journalistiek interacteert met andere culturele domeinen, zoals de politiek en de literatuur. Ontwikkelingen in deze domeinen kunnen van invloed zijn op de journalistiek. De 'keuze' van woorden, de selectie en de presentatie van een nieuwsbericht, maakt de interpretatie van de tekst mogelijk. Woorden hebben denotaties, connotaties en associaties (Van Ginneken, 1996). Journalisten kunnen door het gebruik van 'gekleurde' taal (bijvoorbeeld eufemismen, metaforen, stereotypering) de publieke opinie beïnvloeden (Harbers, 2008). Het effect van connotaties speelt des te sterker wanneer nieuwe woorden herhaaldelijk in de media in relatie tot bepaalde onderwerpen worden gebruikt. In de retoriek over de islam en moslims zijn de nieuwe woorden te omschrijven als neologismen, bijvoorbeeld 'islamisering', 'islamofobie', 'kopvoddentaks' en 'geitenneuker'. Deze woorden verschenen in verschillende krantenartikelen en weblogs van het NRC Handelsblad en bekliven in het publieke debat doordat ze herhaaldelijk worden gebruikt door politici en journalisten.

Journalist Joris Luyendijk (2006) stelt in zijn boek *Het zijn net mensen* dat westerse journalisten vanuit een 'Westerse bril' over de Arabische wereld schrijven. Deels omdat ze de taal niet machtig zijn en deels omdat de islamitische cultuur niet onder één noemer te plaatsen is. Een nieuwsbericht over de islam en moslims in Turkije zal dan ook afwijken van een nieuwsbericht uit Iran. Berichtgeving over de islam en moslims is, 'gefilterd, vervormd, versimpeld, gemanipuleerd, partijdig en chauvinistisch.' Westerse journalisten en mediaproducten 'stellen dat ze in hun berichtgeving alleen feiten en opvattingen weergeven die in de samenleving bestaan' (Shadid, 2005: 174). Echter volgens Van Gorp (2006) zijn journalisten niet bezig met objectieve verslaggeving bij het maken van een nieuwsbericht;

‘iedereen framet’. Het is bijna onmogelijk ‘feiten en objectieve informatie’ weer te geven, mede door “de onderwerpkeuze of de mensen die in een artikel aan het woord komen, is een nieuwsbericht subjectief.” Deuze (2004) stelt dat objectiviteit niet bestaat en dat het streven daarnaar dan ook geen waardevrije exercitie is. Nieuwsberichten zijn partijdig omdat nieuws om een selectie gaat tussen termen, narratieven en mensen (Luyendijk, 2006).

Samengevat kan worden gesteld dat woorden van journalisten nooit waardenvrij zijn. Elk woord kan positief, negatief of neutraal worden opgevat. Bovendien kan de waardering van een woord afhangen van degene die dat woord interpreteert. De woorden die media gebruiken om personen en zaken te beschrijven, geven die personen en zaken betekenis.

2.3.3 Mediahype

Veel berichten over de islam zijn onderhevig aan mediahypes. Ook in de berichtgeving over de islam en moslims is vaak sprake van mediahypes. Volgens Peter Vasterman (2004: 31) is een mediahype:

“Een mediabrede, snel piekende nieuwsgolf die één gebeurtenis als startpunt heeft en die voor het grootste deel het gevolg is van zichzelf versterkende processen bij de productie”.

Flew (2008) wijst er op dat hype belangrijker lijkt dan ze in werkelijkheid is als gevolg van de bovenmatige media-aandacht zoals nieuws en of krantenberichten. Een voorbeeld is het moment in 2007 waarop toenmalig minister Vogelaar van Integratie zei dat Nederland op den duur een joods-christelijke-islamitische cultuur zou gaan kennen. Sommige mensen vonden die opmerking choquerend. In de landelijke kranten NRC Handelsblad, de Volkskrant en Trouw leidde deze opmerking binnen tien dagen tot meerdere krantenartikelen. De kritiek kwam ruimschoots aan bod in de media en werd een hype. Zulke hypes hebben een zichzelf versterkend karakter. Een gebeurtenis is een hype als de nieuws waarde ervan wordt overdreven. In het onderzoek van Galtung & Ruge (1965) en Harcup & O’Neill (2001) naar de ‘nieuws waarde’ die redacteurs buitenland aan een bepaalde gebeurtenis gaven, bleek dat iets nieuws is als er onder anderen een ‘eliteland’ en ‘elitepersonen’ in het spel zijn (O’Neill & Harcup, 2009: 164-165). Gebeurtenissen moeten op behoorlijke schaal en met behoorlijke intensiteit plaatsvinden en aanknopingspunten hebben met de cultuur van het land. Is dat eenmaal het geval, dan verbreedt het nieuwsthema en spreidt het zich uit als een olievlek over de verschillende media en wordt het telkens weer nieuws. In het geval van 11 september

bevestigt de gebeurtenis of activiteit de nieuws waarde wat wederom aanstuurt op vervolgnieuws, waardoor binnen korte tijd een mediahype ontstaat. Bij een mediahype is de initiële gebeurtenis belangrijk als beginpunt. De moord op Fortuyn en Van Gogh markeren een aanslag op het 'vrije woord' en 'vrijheid van meningsuiting'. Deze daad wordt getypeerd als 'wie tegen de islam en moslims is moet dood'. In navolging van de terreuraanslag van 9/11, waarbij Bush sprak over 'War against terror' en 'Either you're with us or you're against us' kan leiden tot een oproep van Amerika, het westen en de democratie (wij) tegen de 'oprukkende islam' (zij).

Volgens de WRR (2007: 145) reguleren media 'in belangrijke mate het publieke debat, en daarmee de arena waarin normen besproken en vastgesteld worden'. Vliegenthart (2007: 382) stelt dat het onderzoek naar de aandacht voor anti-immigratiepartijen in de media een vliegwieleffect heeft: hoe meer aandacht, hoe beter ze scoren in de peilingen, waarna weer meer aandacht volgt. Kort samengevat kunnen mediahypes in belangrijke mate verantwoordelijk zijn voor de perceptie van burgers over de islam. Alle kwesties uit paragraaf 2.2 zijn in meer of mindere mate op te vatten als mediahype waarbij een nieuwsbericht over de kwestie alleen maar meer nieuws over dezelfde kwestie genereert.

2.3.4 *Nieuws waarden*

Evans (2000) is op basis van jarenlange ervaring in de journalistiek van mening dat nieuws waarden niet te definiëren zijn: 'journalists rely on instinct rather than logic'. Afhankelijk van een 'Fingerspitzengefühl', een bepaald gevoel voor nieuwsgierigheid en interesse in activiteiten en gebeurtenissen die de moeite waard zijn om te delen met een groter publiek, bepaalt de journalist welk verhaal nieuwswaardig is (O'Neill & Harcup, 2009: 161). Luyendijk (2007) stelt dat rampen in Afrika met duizenden doden niet snel de kranten in Nederland zullen halen. Een journalistieke code is: 'wat van ver komt, boeit niet'. Nieuwsberichten zijn gerelateerd aan geografische nabijheid, culturele afstand, bekendheid van de personen en het onderwerp moet 'sexy' zijn voor journalisten. In het islamdebat houden de media van alles wat controversieel is: het al dan niet dragen van hoofddoekjes, een parlementariër (Wilders) die afwijkt van de parlementaire normen of een knappe Somalische vrouw (Hirsi Ali), opgegroeid als moslim, die haar voormalige religie stevig bekritiseert.

Uit onderzoek naar (re)presentatie van etnische minderheden in diverse kranten van de vijftien lidstaten van de Europese Unie blijkt dat meer dan een derde van de krantenartikelen

betrekking had op negatieve onderwerpen als criminaliteit, geweld en extremisme (Ter Wal, et. al 2004: 944). Sterk en Fun Liu (2004: 8) vonden dat 37 van de 46 items negatieve associaties bevatten over Marokkanen en/of moslims. Het ging voornamelijk om associaties met criminaliteit, onveiligheid, religieus fundamentalisme en achterstanden op sociaal en economisch gebied. Berichtgeving over allochtonen in de Vlaamse pers van d'Haenens en Saeys (1996) toonde een vergelijkbaar beeld. Hall stelt dat het lijkt alsof de “mainstream” journalistiek gebruikmaakt van routineprocedures, maar dat ze in wezen deel uitmaakt van ideologische structuren die de perspectieven van de meest krachtige groepen binnen de maatschappij bevoorrecht. Nieuwswaarden moeten *audience, accessibility and fit* zijn. Een evenement, issue of activiteit moet belangrijk zijn voor een groter publiek, de aandacht vasthouden, toegankelijk zijn en begrepen worden, relevant en van toegevoegde waarde voor de doelgroep. Er zijn daarbij twaalf criteria: drama, visual attractiveness, entertainment, importance, size, proximity, negativity, brevity, recency, elites en personalities. Dominante selectiecriteria voor mediabedrijven zijn recentheid en concurrentie. Nieuws gaat altijd om een selectie waarbij de clou in het verhaal door de journalist wordt benadrukt en nieuwsproducenten over hetzelfde verhaal schrijven. En ‘wat’ wordt geselecteerd binnen een evenement, gebeurtenis of activiteit is cultureel bepaald (O'Neill & Harcup, 2009).

Kussendrager en Van der Lugt (2005) onderscheiden tien nieuwscriteria:

1. Bekendheid; lezers zijn geïnteresseerd in namen.
2. Afstand; geografische, psychologische en culturele afstand.
3. Afwijking; een afwijkende gebeurtenis is nieuws.
4. Belang voor de lezer; persoonlijk belang voor de lezer.
5. ‘De eerste de beste’; de overtreffende trap vormt nieuws.
6. Actualiteit; hoe actueler een gebeurtenis, hoe beter.
7. Omvang; de omvang van de gebeurtenis, dus bijvoorbeeld hoeveel doden na een ramp.
8. Gevolgen; de gevolgen na een gebeurtenis.
9. Amusement; de media wil naast informeren ook amuseren.
10. Conflict; strijd is een goede bron van het nieuws.

Welke van deze tien criteria zijn van toepassing op de islam? Voornamelijk ‘afwijking’ en ‘conflict’ en soms ook ‘bekendheid’. Het criterium bekendheid is alleen van toepassing op publieke figuren als Geert Wilders, Ayaan Hirsi Ali en Ehsan Jami. De nieuwscriteria ‘afwijking’ en ‘conflict’ zijn echter alomtegenwoordig. Veel berichten over de islam

benadrukken het afwijkende van de islam ten opzichte van de westerse cultuur. Dat geldt bijvoorbeeld voor alle conflicten over hoofddoekjes: het begint ermee dat het interessant is omdat autochtone vrouwen ze niet dragen. Ook het nieuwscriteria 'conflict' is vaak de aanleiding van nieuwsberichten. Veel islamberichten gaan over 'zij' (de moslims) die 'onze' (westerse) normen en waarden niet begrijpen of overtreden.

2.4 Framing

"Framing is het toekennen van een kader waardoor we betekenis kunnen verlenen aan een tekst of beeld" (Van Gorp, 2009). Framing is een belangrijk begrip in deze studie, omdat deze frames bepalend zijn voor de manier waarop mensen aankijken tegen de islam. Volgens Jan Kuitenbouwer (2010) zijn frames: "mentale constructies die bepalen hoe we de wereld zien", zoals de Amerikaanse taalkundige George Lakoff het zegt. Frames zijn onzichtbaar. Ze zijn onderdeel van ons cognitieve onderbewuste, structuren in ons brein die we niet bewust kunnen activeren, maar die we kennen door wat ze teweegbrengen: de manier waarop we redeneren en wat we beschouwen als 'gezond verstand'. Uit onderzoeken blijkt dat we frames door taal kennen. Kuitenbouwer (2010) stelt dat elk woord verbonden is aan een 'frame' (*Niet de beste spreker wint de verkiezingen, maar hij die goed zijn woorden kiest; Framing, een heel andere vorm van welsprekendheid*, NRC Handelsblad, 15 mei 2010).

Deze 'kaders' kunnen de perceptie over de islam beïnvloeden. Journalisten kunnen op basis van nieuwswaarden zelf een frame kiezen (Liebes, 2000). Elk bericht dat journalisten produceren, is geschreven vanuit een bepaald frame. Neuman, Just & Crigler (1992) zien frames als informatie-, interpretatie- en evaluatiemiddel. Mediaframes reiken handvatten aan, waarmee het publiek de informatie kan begrijpen. Door een bericht te framen, kan de lezer de informatie beter begrijpen, plaatsen, waarnemen, labelen en identificeren. Framing is een proces waarin aspecten van de waargenomen werkelijkheid worden geselecteerd en geaccentueerd. Frames vervullen voor de journalist, de mediaorganisatie en ook de mediagebruiker een ordenende functie (McQuail 2005: 378).

Volgens Robert Entman (1993) heeft framing vier functies: het definiëren van problemen, diagnosticeren van de oorzaak van het probleem, moreel oordelen en aangeven van oplossingen (Entman, 1993:52). Framing is van belang voor de manier waarop burgers kijken naar de islam en de informatie tot zich nemen. Door een tekst te framen, kan men de situatie vanuit diverse referentiekaders interpreteren, ontkrachten of vervangen. Neem het bericht

over de fundamentalistische moslim Mohammed B. Iemand die het nieuws hoort en de foto's van Van Gogh niet gezien heeft, kan denken, een jonge man, moslim, havo en student. Een ander die de foto's wel gezien heeft, identificeert Mohammed als de zoveelste geradicaliseerde fundamentalistische moslim en crimineel. De invalshoek van het artikel of onderzoek bepaalt de keuze voor een frame. Volgens Van Gorp (2009), gepromoveerd op framing en deskundige op 'framing van asielzoekers in de Belgische media', zijn journalisten niet bezig met 'objectieve verslaggeving.' Uit haar onderzoek kwamen twee frames dominant naar voren: "een waardoor asielzoekers worden neergezet als indringers en een waardoor asielzoekers als slachtoffers worden neergezet." Frames hebben invloed op het publiek, zegt Van Gorp (2009).

Hoe werken frames over de islam, zoals gebezigd door politicus Geert Wilders, in op het publiek? Volgens Kuitenbouwer (2010) sprak Wilders in aanloop naar de verkiezingen van 2010 voortdurend over hoe Nederland zou moeten zijn en over hoe Nederland is bedoeld. Wilders 'waarschuwde' herhaaldelijk dat we 'dit land kwijtraken'. In zijn 'waarschuwing' zitten onverbiddelijk de woorden 'demoniseren', 'islamisering' en 'kopvoddentaks'. Wilders roept een emotie op bij het publiek en er ontstaat een gevoel dat Nederland *ons* door de vingers glipt. Volgens Kuitenbouwer (2010) is 'de metafoor van de onderbuik' altijd een excuus geweest voor Nederlanders om hun emoties te verzwijgen, waardoor Wilders het rijk alleen heeft. Er is in de taalfilosofie en taalwetenschappen geen eenduidige verklaring over de relatie tussen 'taal en gedachte'. Kuitenbouwer (2010) stelt dat het gebruik van 'stijlfiguren' in toespraken over de integratie en islam, Wilders maken tot de '*Ethan Hunt*' van Den Haag, die Nederland framet.

Volgens De Bruijn (2010) is framing een term voor een 'overtuigingstechniek in de communicatie.' Politici gebruiken termen 'die bepaalde beelden oproepen'. De Bruin stelt voor dat politici een 'reframe' tegenover stellen; iedereen mag geloven wat hij wil, maar we moeten keihard optreden tegen terrorisme en daarom steunt de VVD de strijd in Afghanistan. Geert Wilders is sterk in framing, schrijft De Bruijn (2010) in zijn boek *Geert Wilders in Debat; Over de framing en reframing van een politieke boodschap*. Uitspraken als "we raken Nederland kwijt aan de massa-immigratie, aan het Marokkaanse tuig dat scheldend, spugend en onschuldige mensen in elkaar rammend door het leven gaat", is een frame, die de 'onderbuik gevoelens aanspreekt'.

Semetko & Valkenburg (2000) ontwikkelden een kwantitatieve inhoudsanalyse om de berichtgeving in de Nederlandse nationale nieuwsmidia te onderzoeken. Deze methode is ook in latere onderzoeken herhaald. Semetko & Valkenburg (2000) ontwikkelden een deductieve onderzoeksmethode; het werken met vooraf bepaalde frames en definities. Hun methode is een betrouwbare analysemethode voor het identificeren van generieke frames in de politieke berichtgeving van kranten. In dit onderzoek wordt gebruik gemaakt van de kwantitatieve inhoudsanalyse van Semetko & Valkenburg (2000), die vijf generieke nieuwsframes identificeren:

1. *Conflict frame*: benadrukt het conflict tussen individuen, groepen of instituten om zodoende de interesse van het publiek te wekken.
2. *Human interest frame*: benadrukt het persoonlijke of emotionele perspectief van een gebeurtenis, onderwerp of probleem.
3. *Economic consequences frame*: benadrukt de economische consequenties van een gebeurtenis, probleem of onderwerp voor individuen, groepen, instituties, regio's of landen.
4. *Morality frame*: het plaatsen van een probleem, onderwerp of gebeurtenis in de context van morele beschrijvingen of religieuze grondbeginselen. Meestal gebeurt dit indirect door citaten of het verwoorden van bepaalde standpunten van anderen.
5. *Responsability frame*: het benadrukken van een probleem, onderwerp of gebeurtenis.

Ik ga uit van de vooronderstelling dat ik in de analyse vooral het conflictframe zal aantreffen. Deze vooronderstelling is gebaseerd op de observatie dat veel van de berichtgeving over de islam over conflicten gaat, bijvoorbeeld rond Wilders of over het dragen van hoofddoekjes. Op basis van De Bruijn (2010), die vaststelde dat Wilders door het gebruik van de juiste frames het debat naar zich toetrekt, is een nieuw frame te ontwikkelen: het 'media-bespeelframe'. Het lijkt erop dat een politicus als Geert Wilders ervan kan worden verdacht dat deze iets roept uit politiek gewin, zonder dat hij de intentie heeft om het idee daadwerkelijk uit te voeren. Zijn uitspraken hebben vaak hun weerslag op de religie islam en moslims en indirect ook op het politiek- en islamdebat. Zo zwijgt Wilders als hem wordt gevraagd hoe de kopvoddentaks kan voldoen aan (inter)nationale wetten en regels. Ook liet Wilders zijn 'harde' islamstandpunten over het verbieden van de koran vallen op het moment dat dit zijn kansen zou vergroten om mee te regeren in de regeerperiode 2010.

Samengevat kan worden gesteld dat de vraag of een gebeurtenis de media haalt afhankelijk is van een aantal factoren. Sommige factoren zijn vrij universeel, zoals de nieuwscriteria van Kussendrager & Van der Lugt (2005), maar voor journalisten is de vraag of een gebeurtenis nieuwswaarde bezit, vooral een subjectieve kwestie. Wel is duidelijk dat journalisten graag gebruikmaken van frames, manieren om gebeurtenissen in te kaderen en begrijpelijker te maken.

2.5 Conclusie

De islam is een onderwerp dat Nederland en de Nederlandse media al enige decennia bezighoudt. Aanvankelijk was de toon positief, maar na de aanslagen van 9/11 en de moord op filmmaker Theo van Gogh daalde de maatschappelijke acceptatie, wat een ander 'klimaat' deed ontstaan waarin ook islamcriticus Geert Wilders kon opkomen. Voor- en tegenstanders van de islam debatteren fel met elkaar, onder meer over hoofddoekjes, de scheiding van kerk en staat en de vrijheid van onderwijs. Deze debatten worden gevolgd en aangejaagd door de media, organisaties met bepaald taalgebruik en bepaalde conventies die de discussie over de islam een bepaalde kant op kunnen sturen. Bovendien staat de islam bloot aan mediahypes: doordat de media erover berichten, ontstaat er meer belangstelling voor, waarna de media er weer meer over berichten. De theorieën van nieuwswaarden en nieuwscriteria leren dat de islam voornamelijk in het nieuws is als onderwerp van afwijking en conflict. De theorie van framing leert dat de islam vermoedelijk in specifieke kaders wordt weergegeven in de media die weer specifieke interpretaties van de islam kunnen oproepen.

Hoofdstuk 3 Methode

3.1 Inleiding

In dit hoofdstuk ga ik in op de methodologie van het onderzoek. In het hoofdstuk wordt stapsgewijs beschreven hoe en volgens welke methode de krantenberichten uit NRC Handelsblad worden onderzocht. Ik herhaal eerst de onderzoeksvraag en deelvragen, waarna ik de methode van inhoudsanalyse beschrijf. Ik vervolg met een toelichting op de wijze waarop de data zijn geanalyseerd en zal daarbij ingaan op de analyse-eenheden, de onderzoekspopulatie, het selectie criterium, de steekproef en de operationalisatie van de theoretische concepten in onderzoeksvariabelen. Verder worden alle variabelen omschreven die gecodeerd worden.

3.2 Onderzoeksvraag en deelvragen

De onderzoeksvraag luidt als volgt:

In hoeverre is de berichtgeving over de islam in NRC Handelsblad veranderd tussen 1995 en 2009?

De deelvragen zijn:

1. *Hoe gaat NRC Handelsblad om met het woord islamisering tussen 1995 en 2009?*
2. *Met welke thema's worden moslims tussen 1995 en 2009 in verband gebracht?*
3. *Welke frames worden het meest gebruikt in de berichtgeving over de islam en moslims tussen 1995 en 2009?*

3.3 Inhoudsanalyse

Inhoudsanalyse is als wetenschappelijke methode en waarnemingstechniek door diverse wetenschappers beschreven. Iedere auteur legt zijn/haar eigen nadruk op toepassing van deze methode. Zo bevatten de definities van Berelson (1952), Holsti (1969) en Krippendorff (2004) elk voor dit onderzoek relevante elementen. Volgens Berelson (1952: 18) is inhoudsanalyse:

“A research technique for the objective, systematic, and quantitative description of the manifest content of communication”

In deze definitie staat de manifeste inhoud van de tekst centraal. Dit betekent dat het onderzoek zich richt op duidelijk aanwezige inhoud van de tekst en niet op latente boodschappen. Het onderzoek moet daarbij objectief zijn, hetgeen betekent dat de observaties

zo nauwkeurig mogelijk moeten worden beschreven waardoor ze herhaalbaar zijn. En het moet systematisch zijn, wat wil zeggen dat het geheel van de boodschap moet worden opgedeeld in observatie-eenheden die elk systematisch kunnen worden onderzocht.

Zowel Holsti (1969: 14) als Wester (2004) zijn van mening dat inhoudsanalyse als wetenschappelijke methode en techniek goed te gebruiken is bij onderzoek van een tekst, mits de onderzoeker daarbij gebruik maakt van een codeboek als waarnemingsinstrument. Zoals Holsti (1969:14) schrijft is:

“Content analysis (is) any technique for making inferences by objectively and systematically indentifying specified characteristics of messages”

In deze definitie wordt evenals in de definitie van Berelson benadrukt dat het bij inhoudsanalyse gaat om identificatie van de objectieve en systematische ‘karakteristieken’ van het mediamateriaal. Het belang van een codeboek is dat regels en procedures zijn omschreven. De regels en procedures in het codeboek moeten bij het analyseren van ieder artikel afzonderlijk worden toegepast. De richtlijnen in het codeboek maken het mogelijk regels en categorieën toe te voegen of weg te laten. Hierdoor wordt ruimte gecreëerd om nieuwe woorden zoals ‘kopvoddentaks’ en ‘islamisering’ aan het codeboek toe te voegen (cf. Holsti, 1969). Krippendorff (2004:18) definieert inhoudsanalyse als volgt:

“Content analysis is a research technique for making replicable and valid interferences from texts (or other meaningful matter) to the context of their use”

Volgens Krippendorff (2004) wordt inhoudsanalyse door onderzoekers op drie niveaus gedefinieerd: (1) definitions that take content to be inherent in a text, (2) definitions that take content to be a property of the source of a text, en (3) definitions that take content to emerge in the process of a researcher analyzing a text relative to a particular context.

In deze definitie staat de context waarin het materiaal tot stand is gekomen centraal. Volgens Krippendorff (2004) moet de onderzoeker door analyse van de inhoudskenmerken proberen iets te weten te komen over de context. Hierdoor wordt het mogelijk data naar inhoud te vertalen (Krippendorff, 1980:21). De nadruk ligt meer op de symbolische betekenis van boodschappen, waardoor inhoudsanalyse een meer interpreterend karakter krijgt. De

maatschappelijke discussie over islam, moslim en islamisering heeft sterk symbolische kenmerken wat deze definitie bruikbaar maakt om berichtgeving over de islam te analyseren. Zoals Wester (2004: 6-12) stelt is de term inhoudsanalyse an sich ‘verwarrend’ omdat inhoud niet op zichzelf staat en pas vorm krijgt als het verwijst naar een context waarbinnen het betekenis heeft (cf. Krippendorff, 2004). Hij benadrukt dan ook dat:

“Inhoudsanalyse (dus) een selectieve lezing (is) van het materiaal vanuit een bepaalde vraagstelling”

Wester (2004) maakt onderscheid tussen twee vormen van inhoudsanalyse, namelijk de beschrijvende en de interpreterende vorm. De beschrijvende methode beschrijft patronen in teksten en de interpreterende reconstrueert complexe kenmerken van een tekst (vgl. Wester, 1995a; 1995b). In dit onderzoek is gekozen voor beide methoden bij de analyse van het mediamateriaal over de islam. Deze keuze resulteert in een overzicht van bepaalde (vorm)kenmerken in het mediamateriaal en bepaalde patronen (Wester, 2006: 20). Daardoor wordt inzichtelijk hoeveel aandacht wordt besteed aan de islam in Nederland en op welke manier die aandacht zich uit.

3.4 Onderzoeksmethode

In de onderzoeksofzet benadruk ik het beschrijven en vergelijken van de frames in de berichten verschenen in het NRC Handelsblad over de islam in Nederland. De onderzoeksmethode is gebaseerd op een kwantitatieve inhoudsanalyse op semantisch niveau die zich voornamelijk richt op de manifeste inhoud van een krantenbericht. De manifeste inhoud is de zichtbare inhoud die te traceren is door het opzoeken van woorden in de kop of de tekst van het artikel. Volgens Wester (2004) worden door middel van een waarnemingsinstrument bepaalde kenmerken in een tekst geregistreerd en op basis daarvan ook uitspraken gedaan (zie ook: Den Boer, et. al, 1994: 124).

“Het waarnemingsinstrument met zijn instructies bepaalt dus de interpretatieruimte van de waarnemers”

Bij kwantitatieve inhoudsanalyse wordt volgens Wester (1995b) het onderzoeksmateriaal door de waarnemer of codeur gelezen aan de hand van een codeerformulier behorende bij het

codeboek. Het codeboek (zie bijlage) is een handleiding voor de codeur en bestaat uit verschillende categorieën en stappen die de codeur moet doorlopen.

Semetko & Valkenburg (2000) ontwikkelden een kwantitatieve inhoudsanalyse om de berichtgeving in de Nederlandse nieuwsmedia te onderzoeken. Zij gingen daarbij op een deductieve manier te werk, dat wil zeggen dat zij aan de slag zijn gegaan met vooraf bepaalde frames en definities. De methode van Semetko & Valkenburg (2000) is een betrouwbare analysemethode gebleken voor het identificeren van generieke frames in de politieke berichtgeving van kranten. Ze is sindsdien in meerdere onderzoeken gebruikt. In de hier gepresenteerde inhoudsanalyse komen echter ook kwalitatieve elementen voor. De deelvragen richten zich op specifieke woorden, thema's en frames die verdieping brengen in de berichtgeving over de islam. Op beschrijvende wijze worden de patronen in de krantenartikelen weergegeven. Zo wordt beschreven hoe NRC Handelsblad omgaat met het woord 'islamisering' en daaraan verwante woorden en thema's.

3.4.1 Analyse-eenheden

Een van de meest essentiële elementen van inhoudsanalyse is het vaststellen van de analyse-eenheden. Dat kunnen specifieke woorden en zinnen zijn maar ook hele teksten, thema's of concepten in een tekst. Ook krantenartikelen kunnen als analyse-eenheid worden aangemerkt (Wester 1995b; 2004). Per analyse-eenheid kan gekeken worden naar algemene kenmerken, vormkenmerken en inhoudskenmerken van een artikel.

3.4.2 Onderzoekspopulatie

De populatie in dit onderzoek wordt gevormd door artikelen die over de islam berichtten in de jaren 1995, 2002 en 2009. Ik heb voor deze drie onderzoeksjaren gekozen op grond van de vooronderstellingen dat er verschillen zullen zijn in de berichtgeving over de islam, gezien de harde kritiek van Nederlandse politici op de islam en moslims. De discussie over de islam in het politieke debat van de afgelopen jaren is gedomineerd door de kritiek van politici op de islam en moslims in Nederland. De islam is daardoor een belangrijk onderwerp en relevant in het politiek- en maatschappelijk debat. Zowel nationale als internationale gebeurtenissen rondom de islam hebben hun weerslag gevonden in de media en in de berichtgeving in NRC Handelsblad.

3.4.3 Steekproefbron

Voor dit onderzoek zijn krantenberichten geselecteerd uit de digitale online krantendatabase LexisNexis. Deze database wordt geactiveerd door het invullen van vooraf geselecteerde trefwoorden en de nieuwsbron. In dit geval zijn artikelen uit NRC Handelsblad die gaan over de islam en moslims in Nederland geselecteerd voor analyse van de frames.

3.5 De steekproef

Volgens Krippendorff (1980) moet een steekproef niet alleen representatief voor de populatie, maar ook een goede weergave van de populatie zijn. Bij het analyseren van krantenartikelen spreken we van een niet-homogene populatie vanwege de grote onderlinge verschillen in onderwerp en thema. In deze niet-homogene populatie kan een aselechte steekproef een vertekend beeld geven van de doelgroep. Kranten spelen in op de actualiteiten van de dag, wat betekent dat de krant van maandag in zijn geheel zou kunnen verschillen van de krant van dinsdag. Een oppervlakkige analyse van de berichtgeving in de maanden september en oktober 2010 leert dat het dagelijks nieuws werd gedomineerd door de pogingen tot formatie van een VVD/CDA-kabinet, met gedoogsteun van de PVV. Tot op donderdag 7 oktober, toen de voorpagina werd ingeruimd voor de zelfmoord van de acteur en bekende Nederlander Antonie Kamerling. Het nieuws over de formatie verdween voor een dag naar de achtergrond. Dit voorbeeld laat zien dat een gebeurtenis met ingrijpende gevolgen of een onmiddellijke impact op meerdere mensen altijd voorrang krijgt in de media.

In dit onderzoek maak ik gebruik van een concrete selectie en werk ik met een gestratificeerde steekproef. Volgens Krippendorff (2004) moet bij een gestratificeerde steekproef 'op grond van empirische kennis omtrent het materiaal het steekproefkader bepaald worden'. In dit onderzoek is na de selectie en het lezen van de artikelen de steekproef uitgevoerd op basis van drie afbakeningen:

1. De zoektermen 'islam' en 'moslim' moeten tenminste eenmaal in het artikel voorkomen.
2. De artikelen moeten groter zijn dan 150 woorden om een valide uitspraak te kunnen doen over de inhoud.
3. Het artikel moet inhoudelijk gaan over de islam en moslim(s) in Nederland.

3.6 De selectiecriteria

Zoals eerder aangegeven worden in dit onderzoek alleen artikelen geanalyseerd uit NRC Handelsblad van 1995, 2002 en 2009. Uit tabel 4 (overzicht aantal krantenartikelen 1995, 2002 en 2009) blijkt dat de toepassing van het eerste selectie criterium een groot aantal artikelen oplevert, waarvan na toepassing van het derde selectie criterium ongeveer een derde overblijft.

Tabel 4

Overzicht aantal krantenartikelen 1995, 2002 en 2009

Onderzoeksjaren	<u>1^e selectie</u> Zoekwoorden ‘islam’ & ‘moslim’ (artikelen in en buiten Nederland)	<u>2de selectie</u> Zoekwoorden ‘islam’ & ‘moslim’ (artikelen in Nederland)
1995	124	34
2002	268	100
2009	341	110
Totaal	733	244 artikelen

3.7 Operationalisering

De concrete variabelen zijn afgeleid uit het theoretische kader en vormen de inhoud van het codeboek. In de kwantitatieve inhoudsanalyse wordt tevens rekening gehouden met de actoren: individu, groep of organisatie die uitspraak doet (geciteerd in het artikel) of die een opiniërend artikel schrijft. Hieronder worden de variabelen weergegeven.

Titel artikel

Bij de codering wordt eerst gekeken naar de titel en ondertitel van het artikel. De titels worden op chronologische volgorde gesorteerd van de maand en het jaar. Aan de hand van de titel wordt nagegaan hoe en in welke context de woorden als islam, islamisering en moslim in de tekst worden gebruikt. Ook wordt nagegaan of het woord islam en moslim in de kop voorkomt.

Periode

De periode geeft het tijdspad aan, dat wil zeggen de datum van de geanalyseerde artikelen. Op basis hiervan kunnen de drie onderzoeksjaren in dit onderzoek worden onderscheiden op dag, maand en jaar. Door middel van deze variabele worden veranderingen door de tijd heen zichtbaar.

Plaats in de krant

De plaats in de krant en het soort artikel vormen een indicatie voor de categorie van het artikel en de invalshoek die de journalist heeft gekozen voor zijn berichtgeving. Het katern waarin het artikel is geplaatst, is een volgende indicatie voor het soort: een opiniërend dan wel feitelijk artikel. In het geval van opiniërende artikelen over de islam geeft het aantal aan hoeveel personen en aan wie de krant een podium biedt om hun opinie hierover te ventileren. De plaats in de krant zou als uitgangspunt de gedachten van de lezer over het onderwerp kunnen bepalen en het soort artikel zou daarnaast de invalshoek beïnvloeden van de manier waarop de lezer het bericht tot zich neemt. Zo verwacht een lezer van een bericht op de ‘voorpagina’ dat het belangrijke informatie betreft en dat het om nieuws gaat. Van Dijk (1983) stelt dat de plaats en de vormgeving, de belangrijkheid van het nieuws aangeeft. Kranten plaatsen het meest belangrijke nieuws op de voorpagina.

Omvang

De omvang van het artikel zegt iets over de hoeveelheid woorden en het belang ervan. Het aantal woorden van het artikel bepaalt de lengte en zegt of een artikel valt onder de categorie klein of groot. Het aantal regels wordt als maatstaf gezien. Een artikel met minder dan 500 woorden is klein en meer dan 750 woorden is groot. Bij de omvang van een artikel wordt het gebruik van een foto of illustratie, indien aangegeven, niet apart gecodeerd.

Auteur

De creditline geeft de schrijver van het artikel aan. Is het artikel afkomstig van het persbureau of is het geschreven door een redacteur, correspondent, journalist, externe auteur of een onbekende. De maker/auteur van het bericht zegt iets over de prioriteiten van de krant in bepaalde periodes en ook de prioriteit die aan bepaalde thema's is toegekend.

Bronnen en actoren

Een bron is degene die aan het woord komt in een artikel of die wordt geciteerd binnen een artikel. Het kan ook voorkomen dat een bron een andere bron aanhaalt of ernaar verwijst. Bronnen zijn belangrijk in een artikel, omdat het journalistieke verhaal vanuit de bron of vanuit de journalist verteld kan worden. Bronnen kunnen variëren van politici en wetenschappers tot journalisten en islamdeskundigen. De informatie van de bron geeft inzicht in het perspectief van het artikel. Het coderen van hoofd- en bijactor maakt duidelijk welke personen en organisaties of instanties de belangrijkste actor in het artikel zijn, dat wil zeggen:

wie wordt geciteerd of wie is aan het woord? Ook de functie van deze persoon wordt gecodeerd om na te gaan vanuit welke invalshoek de actor spreekt. Hoofd- en bijactor geven een beeld over hoe het NRC Handelsblad omgaat met informatie over de islam en moslims en of de krant als platform meerdere actoren ruimte geeft en in welke hoedanigheid zij spreken. In een artikel kan een persoon vanuit meerdere rollen spreken. Gecodeerd wordt welke hoedanigheid wordt opgevoerd in het betreffende artikel. Een persoon kan bijvoorbeeld spreken vanuit zijn rol als politicus, islamkenner, of wetenschapper. De rol van de hoofd- en bij-actor kan de context van het verhaal bepalen en de bron.

Thema's

De belangrijkste onderwerpen in het islamdebat worden onderverdeeld in 9 thema's.

Afhankelijk van de trends die in het artikel voorkomen worden de thema's gecategoriseerd in:

1. Religie (afvallige moslims), geen fundamentalisme.
2. Onderwijs (vrijheid van onderwijs).
3. Politiek (scheiding tussen kerk en staat).
4. Gelijkheid (gelijkheid van mannen en vrouwen).
5. Homoseksualiteit.
6. Hoofddoek (uiterlijke kenmerken).
7. Rituelen (besnijdenis).
8. Terrorisme (geweld).
9. Andere onderwerpen.

Toon artikel

In dit onderzoek wordt de toon van het artikel gecodeerd met de gradaties positief, negatief en neutraal. Een positief bericht vertelt iets goeds over de islam en moslims, een negatief bericht iets slechts en een neutraal bericht heeft geen waardeoordeel over de islam en moslims in Nederland. Een bericht, waarin de islam terreur veroordeelt en vrede verkondigt is positief in tegenstelling tot een bericht waarin staat dat afvallige moslims ter dood worden veroordeeld. Een bericht is neutraal wanneer het bijvoorbeeld aangeeft wat de islam betekent voor een imam in Nederland.

Woorden

Om een beeld te krijgen van het gebruik van het woord 'islamisering' door NRC Handelsblad, wordt het woord iedere keer wanneer het in de tekst en in de kop van het artikel voorkomt

gecodeerd. Daarnaast worden bestaande woorden en nieuwe woorden die beginnen met het woord 'islam' en die verwijzen naar de positie van de islam en moslims in Nederland ook gecodeerd. De 'keuze' die een journalist maakt om bepaalde woorden wel te gebruiken en bepaalde niet zijn van invloed op de content. Taal wordt beïnvloedt door culturele, sociale en economische veranderingen in een maatschappij (Van Ginneken, 1996). In deze rubriek worden ook nieuwe woorden die gerelateerd zijn aan islam en moslims gecodeerd. Woorden die door hun specifiek gebruik binnen het artikel verwijzen naar islam en moslims, bijvoorbeeld 'kopvoddentaks'.

Frames

De manier waarop over deze onderwerpen wordt geschreven is afhankelijk van de processen van framing. Journalisten maken gebruik van frames om het nieuws zo toegankelijk mogelijk te maken voor hun publiek. In dit onderzoek beperk ik mij tot analyse van de manier waarop het woord islamisering en bepaalde thema's over de islam in Nederland worden geframed. De vijf generieke nieuwsframes die Semetko & Valkenburg (2000) hebben geïdentificeerd zijn hierbij richtinggevend: conflictframe, human-interest frame, economische gevolgenframe, moraliteitsframe en verantwoordelijkheidsframe. Daarnaast is er voor dit onderzoek een zesde frame aan toegevoegd: het media-bespeelframe.

Conflictframe

De nadruk ligt hier op het conflict tussen individuen, groepen of instituten met de islam in Nederland. Het wijzen op de verschillen in denken en doen tussen westerlingen (wij) en moslims (zij) is een manier om 'angst' op te roepen en de interesse van het publiek te wekken.

Human-interestframe

Het benadrukken van het persoonlijke of emotionele perspectief van een gebeurtenis, onderwerp of probleem in een artikel, houdt de aandacht van de lezer vast. De menselijke factor in een verhaal kan belicht worden, door het nieuws te personaliseren en/of te dramatiseren als het over de islam gaat.

Economische gevolgenframe

In dit frame ligt de nadruk op de economische gevolgen van een gebeurtenis, probleem of onderwerp voor individuen, groepen, instituties, steden en ook voor Nederland.

Moraliteitsframe

Een probleem, onderwerp of gebeurtenis wordt in dit frame geplaatst in de context van morele beschrijvingen of religieuze grondbeginselen. Citaten en/of gebeurtenissen kunnen bepaalde standpunten verwoorden. Het kunnen standpunten zijn van een persoon, maar ook van meerdere personen.

Verantwoordelijkheidsframe

Dit frame stelt dat de overheid, een individu of een groep verantwoordelijk is voor de oplossing of oorzaak van het probleem, onderwerp en/of gebeurtenis met betrekking tot de islam en moslims in Nederland.

Media-bespeelframe

Dit media-bespeelframe is ontwikkeld ten behoeve van mijn onderzoek. Dit frame heeft betrekking op onder meer politici, wetenschappers en journalisten. In dit onderzoek gaat het om uitspraken en oneliners over islam en moslims in Nederland door politici, wetenschappers en journalisten. Politici die door middel van uitspraken en oneliners, die buiten de geaccepteerde orde van het politiek en publiek debat liggen, lijken uit te zijn op genereren van grote media-aandacht en politieke winst. De uitspraken en oneliners van Wilders in de media kunnen effect hebben op de debatten over de positie van de islam en moslims in Nederland.

3.8 Het codeboek

Voor dit onderzoek is een codeboek ontwikkeld, dat, zoals Wester, et al. (2006: 104) aangeeft nauw aansluit bij de structuur van het te analyseren materiaal. Het hanteren van een codeboek maakt het mogelijk om op een statistische wijze bepaalde kenmerken te coderen. De codeur kan nagaan hoe bepaalde kenmerken in het materiaal voorkomen en of deze in relatie staan tot andere kenmerken (Wester, et al. 2006: 101). Het codeboek (zie bijlage) bestaat uit twee delen met in totaal vijftien vragen. Deel een heeft vier vragen en richt zich op de algemene informatie: wat is de titel/kop van het artikel, de datum, op welke pagina of in welke bijlage staat het en wie is de maker/auteur van het artikel.

Deel twee heeft elf vragen en is gebaseerd op de vormkenmerken in het artikel. Hier gaat het om de inhoudelijke kenmerken: wie zijn de hoofd- en bij-actoren en vanuit welke bron spreken ze, wat is de toon, omschrijf de context van het woord islamisering en geef daarbij voorbeelden, onder welk thema valt het artikel en binnen welk frame past het artikel.

In dit onderzoek fungeert de onderzoeker ook als codeur. Het voordeel van de onderzoeker als codeur, is dat deze alle berichten leest voor de analyse. Bij het coderen volgt de codeur de code-instructies in het door haar opgestelde codeboek en de analyse-eenheden (Wester, 2004).

Hoofdstuk 4 Resultaten

4.1 Inleiding

In dit hoofdstuk beschrijf ik de resultaten van de analyse van de krantenberichten over de islam en moslims in Nederland. Dit hoofdstuk valt in twee delen uiteen. In het eerste deel worden de resultaten weergegeven van de kwantitatieve analyse van de berichtgeving in de onderscheiden onderzoeksjaren. Dit deel richt zich op verschillende aspecten van de berichtgeving die ondermeer in tabellen en grafieken worden omschreven. In het kwalitatieve deel worden de resultaten weergegeven van de domeinanalyse waarin is onderzocht op welke manier het begrip islamisering en de islam in NRC Handelsblad verschijnen. De berichtgeving in de drie onderzoeksjaren wordt in drie afzonderlijke deelvragen geanalyseerd, waarbij alleen de hoofdzaken worden toegelicht. Elk onderzoeksjaar wordt afgesloten met een korte samenvatting, waarbij ik een relatie leg tussen de gevonden resultaten en de voor dit onderzoek belangrijkste maatschappelijke ontwikkelingen.

4.2 Onderzoeksmateriaal

Na het toepassen van de criteria op de artikelen kwamen in totaal 244 artikelen in aanmerking voor de analyse.

Tabel 1

Verdeling van artikelen over Islam en moslims in Nederland in 1995, 2002 en 2009 naar krantenberichten per maand

Krantenberichten per maand			
	1995	2002	2009
Januari	3	4	9
Februari	6	18	5
Maart	5	9	6
April	4	5	16
Mei	0	8	3
Juni	1	15	10
Juli	2	5	10
Augustus	2	0	11
September	6	0	17
Oktober	0	10	5
November	2	14	9
December	3	12	9
Totaal	34	100	110

Zoals uit tabel 1 blijkt zijn in mei en oktober 1995 en augustus en oktober 2002 geen berichten verschenen over de islam en moslims in Nederland. Er is in de onderzoeksjaren een

duidelijke toename van het aantal artikelen te zien. In 1995 zijn 34 artikelen gevonden die gaan over de islam en moslims, in 2002 stijgt het aantal naar 100 en in 2009 naar 110 artikelen. Deze stijgende trend ligt in de lijn van de verwachting. Zoals reeds in hoofdstuk 2 beschreven, is de maatschappelijke discussie over de islam toegenomen vanaf de jaren negentig. In de tabel is te zien dat de hoeveelheid berichten sterk wisselt per maand. Zo zijn er in februari en juni 2002 en april en september 2009 flinke pieken in de berichtgeving te zien. Hoewel voorbarig kan dit grillige verloop een indicatie zijn dat berichtgeving over de islam vaak incidentenberichtgeving is waarbij de pieken kunnen wijzen op incidenten die in de betreffende maanden hebben plaatsgevonden.

4.3 Kwantitatieve analyse

De kwantitatieve inhoudsanalyse geeft een algemeen beeld van de artikelen in NRC Handelsblad over de islam in de onderzochte jaren.

4.3.1 De plaats in de krant en soort artikel

In dit onderzoek worden negen plaatsen in de krant onderscheiden: voorpagina, binnenland, buitenland, opinie, opinie & debat, economie, achtergrond, zaterdagbijvoegsel en onbekend. In de rubriek 'onbekend' worden de artikelen geplaatst die binnen het database programma LexisNexis niet zijn ingedeeld in een katern.

Tabel 2

Verdeling van artikelen over Islam en moslims in Nederland in 1995, 2002 en 2009 naar katern

Artikelen naar katern				
	1995	2002	2009	Totaal
Voorpagina	0	7	3	10
Binnenland	21	35	46	92
Buitenland	3	1	3	7
Opinie	7	19	28	47
Opinie & Debat	0	12	16	28
Economie	1	5	8	13
Achtergrond	0	9	6	15
Zaterdagbijvoegsel	0	4	8	12
Onbekend*	12	8	0	20

Artikelen over de islam verschijnen het vaakst op de binnenlandpagina, gevolgd door de opiniepagina en de rubriek achtergrond. Zowel bij de binnenlandpagina als bij de opiniepagina is vanaf 1995 een sterke stijging te zien. Hieruit kan worden afgeleid dat nieuws

over de islam vaak een nationaal karakter heeft en een populair discussieonderwerp is op de binnenland- en opiniepagina.

4.3.2 Voorpagina

Artikelen op de voorpagina van de krant worden geacht een eerste indruk te geven van het belangrijkste nieuws van de dag. Een artikel op de voorpagina is bedoeld om de aandacht van de lezer naar deze informatie te trekken. In 1995 zijn geen artikelen op de voorpagina's te vinden die over de islam gaan. In 2002 en 2009 is dit anders.

Op 4 januari 2002 schrijft Maarten Huygen onder de kop *Grappen over moslims* dat humor over moslims in de afgelopen drie maanden plotseling algemeen geaccepteerd is. Cabaretier Freek de Jonge is van mening dat grappen mogen omdat de islam een geloof is en geen etnische groep. Het artikel van 26 februari kopte *Ibn-i Sina school leert integreren* en opent de *lead* met de vraag; Wordt in de islamles haat tegen het Westen uitgedragen? 'Een moslim hoort te integreren, dat dragen wij uit' vindt staatssecretaris Adelmund van Onderwijs. In mei kopt de krant *Radicale moslims werven jongeren; BVD: rekrutering in Nederland*. Het artikel verwijst naar het jaarverslag van de Binnenlandse Veiligheidsdienst (BVD) waarbij 'moslimextremisten' islamitische jongeren werven om zich voor te bereiden op een gewelddadige strijd. In hetzelfde artikel geeft BVD-directeur Van Hulst aan dat het in Nederland gaat om het rekruteren van 'tien of enkele tientallen' jongeren. De kop doet wel anders vermoeden en is negatief. Onder de kop *Moslima's: ons wordt niets gevraagd* vraagt redacteur Ahmet Olgun op 8 juli aan Berna Yilmaz, voorzitter van het Landelijke Islamitische Vrouwen Overleg (LIVO) en Koksla van Milli Görüs hoe moslima's hun eigen emancipatie het liefst voltrekken. De kop bevestigt de vooronderstelling dat moslima's onderdrukt worden.

In januari 2009 is boven een artikel van redacteur Folkert Jensma gekozen voor de kop *Hof vreest nieuwe 'haat en wrok' door Wilders. Politicus mag niet alles zeggen; Wet uit jaren dertig weegt zwaar bij opdracht tot vervolging politicus*. Het artikel gaat over de vervolging van Wilders door het gerechtshof in Amsterdam. Het artikel van 29 juli gaat over de ontkerkelijking in Nederland en kopt *Poldermoslim ontkerkelijkt ook*. Het woord poldermoslim wordt niet nader uitgelegd. In de kop van een artikel van redacteur Bram Vermeulen komt Wilders tot twee keer toe voor: *Genoeg Turken die Wilders wél willen spreken; Wilders wil toch geen tweede Iran?* Het artikel gaat over het bezoek van Geert

Wilders aan Turkije. Zoals eerder opgemerkt geeft de plaatst van het artikel het belang aan die de krant en de chef van de redactie aan het onderwerp hechten, wat extra wordt benadrukt door de woordkeuze van de journalist.

Tabel 3

Verdeling van artikelen over Islam en moslims in Nederland in 1995, 2002 en 2009 naar voorpagina

Artikelen voorpagina		
1995	2002	2009
Geen	4 januari	22 januari
	26 februari	29 juli
	28 mei	25 november
	14 juni	
	8 juli	
	4 oktober	
	10 december	

In 1995 haalde geen enkel nieuwsfeit over de islam de voorpagina. In 2002 werden zeven berichten over de Islam in Nederland op de voorpagina geplaatst en in 2009 nam het aantal af. Opvallend is dat de ‘koppenmaker’ in 2002 tot twee keer toe het woord moslims in de kop heeft verwerkt en een keer het woord moslima’s. Het woord moslim benadrukte dat het artikel niet alleen over de religie islam ging maar ook over moslims en moslima’s in Nederland. In 2009 werd Wilders zijn naam drie keer in de kop geplaatst en een keer het woord poldermoslim. Dit zou kunnen bevestigen dat Wilders de ‘anjager’ is in het islamdebat.

4.3.3 Omvang

In het onderzoek is de grootte van de artikelen meegenomen. Hierbij maak ik een onderscheid in kleine, en grote artikelen. Er is per jaar gekeken uit hoeveel woorden het kleinste en het grootste artikel bestaan. Tabel 4 geeft aan hoeveel woorden NRC Handelsblad in de onderscheiden jaren maandelijks heeft besteed aan de islam. In de jaren 2002 en 2009 is het aantal meer dan verdubbeld ten opzichte van 1995. In 1995 waren het er nog 47.596 woorden in 2002 en 2009 waren het er 106.751 respectievelijk 116.819 woorden. Dit is naar mijn mening een indicatie van de aandacht van NRC Handelsblad voor de Islam. Kijken we nu naar de verdeling over de maanden van de drie onderscheiden jaren, dan blijkt dat in de maanden februari, maart, september en december van 1995 de meeste artikelen en in de maanden mei en juni helemaal geen berichten over de islam zijn verschenen.

Het jaar 2002 kent ook twee maanden - augustus en september – waarin geen berichten over de islam verschenen; de meeste artikelen in dat jaar verschenen in de maanden, oktober, februari, november en juni. Over het jaar 2009 kan ik kort zijn: in alle maanden zijn er artikelen over de islam verschenen; de meeste artikelen zijn in de maanden september en april gepubliceerd.

Tabel 4

Verdeling van artikelen over Islam en moslims in Nederland in 1995, 2002 en 2009 naar omvang van een artikel per maand

Omvang per maand			
	1995	2002	2009
Januari	1.895	3.777	7.530
Februari	9.850	16.119	4.490
Maart	7.162	6.702	7.991
April	3.529	8.598	16.285
Mei	0	8.425	2.789
Juni	1.430	13.704	8.175
Juli	2.439	6.510	11.363
Augustus	3.707	0	12.532
September	6.813	0	20.213
Oktober	0	23.536	7.048
November	4.072	14.967	8.617
December	6.699	12.838	9.786
Totaal	47.596	106.751	116.819

In 1995 telde het kortste artikel 244 woorden, verschenen in april en het langste artikel 3.537 woorden, verschenen in november. In 2002 telde het kortste artikel 157 woorden, verschenen in juni, en het langste 3.542 woorden, verschenen in oktober. In 2009 telde het kortste artikel 160 woorden en het langste, verschenen in september, 4.257 woorden.

4.3.4 Auteur van het artikel

Een analyse van auteurs van artikelen geeft aan hoe vaak een artikel over de islam is overgenomen van een persbureau dan wel zelf geschreven door de krant. De auteur geeft het belang aan dat een krant hecht aan het onderwerp en in hoeverre men de berichtgeving hierover in eigen hand wil houden.

Tabel 5

Verdeling van artikelen over Islam en moslims in Nederland in 1995, 2002 en 2009 naar auteur

Artikelen naar auteur				
	1995	2002	2009	Totaal
Persbureau	0	0	0	0
Redacteur/Correspondent/ Journalist	20	67	87	172
Externe auteur	8	18	13	48
Onbekend	6	15	0	24

Opmerkelijk is dat geen enkel bericht over de islam van een persbureau afkomstig is in de drie onderzoeksjaren. De meeste artikelen worden geschreven door een redacteur, correspondent of journalist. In 2002 laat de analyse zien dat externe auteurs toenamen en in 2009 nam dit aantal weer af. De externe auteurs in 2002 waren voornamelijk wetenschappers en islamdeskundigen. Opvallend is dat de krant vaker met vaste redacteuren werkte die het thema religie waaronder islam in hun portefeuille hadden. In 1995 was dat redacteur Michael Stein, in 2002 Ahmed Olgun en in 2009 Sheila Kamerman, Mark Hoogstad en columnist Afshin Ellian.

4.3.5 Bronnen en actoren

In dit onderzoek onderscheid ik de bronnen binnen de geselecteerde artikelen. De actoren worden onderscheiden naar hoofd- en bijactoren. Een persoon die vaker dan drie keer wordt geciteerd of naar wie meer dan drie keer verwezen wordt is aangemerkt als een hoofdactor; een persoon die minder dan drie keer wordt genoemd of naar wie minder dan drie keer is verwezen is aangemerkt als een bijactor in het beantwoorden van de deelvragen. In dit onderzoek is het belangrijk na te gaan namens welke bronnen en domeinen de actoren spreken en wie men vertegenwoordigt.

Tabel 6

Verdeling van artikelen over Islam en moslims in Nederland in 1995, 2002 en 2009 naar bronnen naar domeinen

Artikelen naar bron				
	1995	2002	2009	Totaal
Politiek	20	45	53	118
Wetenschappelijk	6	17	21	44
Journalistiek	4	17	20	41
Religieus	4	19	16	39
Slachtoffer/gedupeerde		2	0	2

Zoals uit tabel 6 blijkt is de politiek de belangrijkste bron voor de berichtgeving in de drie geselecteerde jaren. Dit kan duiden op een politisering van de discussie over de islam. In de jaren 2002 en 2009 blijkt ten opzichte van 1995 het belang van de wetenschap en de journalistiek als bron te zijn toegenomen. Zo oreert antropoloog Thijl Sunier in het artikel *Islamonderzoeker is geen overheidsdienaar; Focus op radicalisering miskent de integratie van velen* (4 november 2009) dat het onderzoek naar moslims zich vooral op problemen met integratie richt. Volgens Sunier wordt de ‘aanwezigheid’ van moslims nog steeds in verband gebracht met immigratie en wordt de islam als een ‘migrantenreligie’ beschouwd. Onderzoek naar de islam in Europa zou in de afgelopen twintig jaar een van de ‘snelst groeiende takken van wetenschap’ zijn. En het overheidsbeleid zou zich vooral richten op criminaliteit- en radicaliseringpreventie, veiligheid en een grotere controle op het doen en laten van moslims. Sunier noemt dit een ‘domesticering van de islam’ die als beleidsprioriteit wordt gezien in vrijwel alle landen van Europa.

4.3.6. Toon artikelen

De toon van de onderzochte artikelen is weergegeven in tabel 7.

Tabel 7

Verdeling van artikelen over Islam en moslims in Nederland in 1995, 2002 en 2009 naar toon

Artikelen naar toon			
	1995	2002	2009
Positief	8	16	20
Negatief	24	80	85
Neutraal	2	4	5

De toon van de artikelen over de islam en moslims is in de geselecteerde jaren negatiever geworden. Er is een flinke toename in de negatieve toonzetting van de berichten in vergelijking met de positieve toon die lichtjes toeneemt.

4.4 Een beschrijvende analyse

In dit deel van het hoofdstuk worden de drie deelvragen beantwoord teneinde de hoofdvraag te kunnen beantwoorden. In het antwoord op de eerste deelvraag geef ik een analyse van de manier waarop het begrip islamisering wordt gebruikt in de artikelen in de drie onderzoeksjaren (1995, 2002 en 2009). In de behandeling van deelvraag twee wordt een globaal overzicht gegeven van de meest pregnante thema's in de artikelen die verwijzen naar

de islam en moslims in Nederland. En de beantwoording van deelvraag drie is een reflectie op de meest voorkomende frames, op basis van de inhoud van de geselecteerde artikelen.

4.4.1 Islamisering

Het beantwoorden van de deelvraag hoe NRC Handelsblad omgaat met het woord islamisering, richt zich op de betekenis van het gebruik van dit woord en de context waarin dit woord wordt gebruikt. Een overzicht van de berichten verschenen in de drie onderzoeksjaren 1995, 2002 en 2009 laat zien dat de artikelen waarin het woord islamisering voorkomt door de jaren heen in aantal toenemen. Het aantal artikelen zegt ook wat over de aandacht besteed aan het woord islamisering. Duidelijk is te zien dat het gebruik van het woord islamisering in teksten en krantenkoppen door de jaren heen is toegenomen. Kwam dit woord in 1995 nog voor in 5 artikelen, in 2009 was dit aantal gestegen naar 39 artikelen.

Tabel 8

Verdeling van artikelen over Islam en moslims in Nederland in 1995, 2002 en 2009 naar het voorkomen van het woord islamisering

Artikelen plus het woord islamisering			
	1995	2002	2009
Artikelen met het woord 'islamisering' als het gaat over Nederland	5	11	39

Islamisering in 1995

In deze artikelen is het begrip islamisering verbonden met de islam als religie en als een sociale en politieke ideologie. Islamisering wordt beschreven als een proces waarvan de uitkomst is dat alle sferen van de samenleving zijn doortrokken van de islam. Op 14 februari spreekt Michael Stein over islamisering in het artikel *Oorlog tegen het islamisme is onvermijdelijk* als een 'evolutionair en dus traag' proces. In het artikel *Een fundamentalistische wereld van tegenstellingen* geeft Carolien Roelants voorbeelden van het effect van islamisering. Roelants geeft aan dat in Koeweit Barbiepoppen en Popeye gezien worden als agenten van een (niet-islamitische) wereld. In Iran vaardigde ayatollah Khamenei een religieus verbod uit tegen Coca Cola en Pepsi Cola, die volgens hem symbolen zouden zijn van de Amerikaanse cultuur en de economische invloed van de VS. Beide dranken zouden *Haram* zijn. In Indonesië gaat dit volgens Dirk Vlasbom onder de kop *Nu zijn wij aan de beurt; het islamitisch reveil in Indonesië* gepaard met veel vertoon van islamitische symbolen. 'Hij spreekt van een ware megatrend die tot uitdrukking komt in kleding,

woordgebruik en televisieprogramma's'. Groepen die willen vasthouden aan een seculiere levenswijze die zijn volgens de auteur beducht voor een vergaande islamisering van de samenleving. Uit al deze voorbeelden blijkt dat islamisering tegenover een seculiere en/of niet-islamitische levenswijze wordt geplaatst.

Blijven deze voorbeelden beperkt, in een artikel met de titel *Islamisering Bosnië onvermijdelijk* (waarin het woord islamisering wel elf keer voorkomt) laat Peter Michielsen zien welke de gevolgen van processen zijn van islamisering in een Europees land. Zo citeert hij mgr. Vinko Puljic de katholieke aartsbisschop van Sarajevo die zegt dat in een geïslamiseerde samenleving 'andere religieuze gemeenschappen stilletjes (worden) gemarginaliseerd. De aartsbisschop geeft hier een gevoel weer dat door Stein in een artikel *Oorlog tegen islamisme is onvermijdelijk* (14 februari) wordt verwoord als: 'De wereld van de islam en die van het Westen staan al eeuwenlang op gespannen voet met elkaar'.

Islamisering in 2002

In 1997 publiceerde Pim Fortuyn het boek *Tegen de islamisering van onze cultuur*. Volgens Fortuyn staat de islam op gespannen voet met 'onze' Westerse waarden en moeten immigranten vanuit de islamitische cultuur zeer kritisch worden gezien. In alle negen artikelen van het jaar 2002 wordt het begrip islamisering verbonden met dit boek van Fortuyn. Het woord islamisering komt voor in een artikel op de voorpagina over de moord op Pim Fortuyn, met de titel *Altijd de koningin van het bal op de buhne; Pim Fortuyn miste in loopbaan vaak geduld om zaken tot het einde toe te volbrengen* (7 mei). De redacteur heeft het ook over de politieke oriëntatie die 'onversneden rechts' was. Fortuyn zei zelf 'een missie te hebben in Nederland' en daar hoorde verzet tegen de islamisering van de Nederlandse cultuur bij. Een paar weken later op 22 mei beschrijft Gretha Pama dat in de tas van Sjaak van der Tak, CDA lijsttrekker Rotterdam tussen alle rapporten zich ook het boek van Fortuyn bevindt. Van der Tak heeft dit boek aangeschaft omdat hij inzicht wil krijgen in het gedachtegoed van Fortuyn die bij de gemeenteraadsverkiezingen lijsttrekker bij Leefbaar Rotterdam is geweest. Tijdens de verkiezingen was de islam een van de speerpunten van Leefbaar Rotterdam en in zijn voorbereiding van de samenwerking met de erfgenen van Fortuyn wilde hij graag weten waar hij aan toe was als het over de islam ging.

Islamisering in 2009

Bijna alle artikelen waarin het begrip islamisering voorkomt hebben betrekking op Geert Wilders en zijn partij de PVV. Islamisering wordt vooral verbonden met de aanwezigheid van islamieten in Nederland en de invloed daarvan in de Nederlandse samenleving. Geert Wilders is verantwoordelijk voor de introductie van dit begrip in het Nederlandse parlement en in de samenleving. Werd bijvoorbeeld in 2002 het begrip islamisering nog in verband gebracht met Pim Fortuyn uit de krantenartikelen van 2002 blijkt dat het gebruik van dit begrip niet alleen is voorbehouden aan Geert Wilders maar ook aan leden van de Tweede Kamerfractie en andere publieke en politieke actoren in de Nederlandse samenleving. Neem bijvoorbeeld de motie die het Rotterdamse raadslid Anita Fähmel (Leefbaar Rotterdam) op 15 januari indiende tegen diverse Turkse organisaties en de Turkse prediker Fethullah Gülen: Volgens Fähmel zouden deze organisaties een “sektarische beweging (vormen) die islamisering van de samenleving nastreeft”. Volgens de kop van het artikel op 15 januari vreesde Fähmel ‘voor het lot van al die kinderen’. Volgens redacteur Mark Hoogstad ontbraken hier harde bewijzen voor maar het feit dat deze motie werd aangenomen geeft aan dat de beschuldiging van islamisering voldoende was om van alles te kunnen beweren over de Turkse organisatie en de Turkse prediker (*‘Ik vrees voor het lot van al die kinderen’; Raadslid Leefbaar R'dam maakt zich zorgen over activiteiten van Turkse islamitische beweging*).

Volgens een artikel van 30 januari blijft de subsidie aan de lokale Turkse organisaties gehandhaafd omdat volgens burgemeester Ahmed Aboutaleb van Rotterdam uit een AIVD-onderzoek bleek dat er geen aanwijzingen waren gevonden die zouden duiden op bedreiging van de openbare orde. Het raadslid Marco Pastors verwijt Aboutaleb ‘struisvogelpolitiek’. Naar de mening van raadslid Anita Fähmel van Leefbaar Rotterdam zouden onder het mom van godsdienstvrijheid jonge kinderen gehersenspoeld worden die op latere leeftijd ‘afkerig’ zouden staan van de Nederlandse samenleving. Zoals uit dit voorbeeld blijkt wordt islamisering in verband gebracht met hersenspoeling van kinderen. In de andere artikelen wordt het woord islamisering gerelateerd aan alles wat samenleven in Nederland en Europa zou bedreigen. Islamisering zou ‘meer afstand’ tot de Europese ‘waarden en normen’ inhouden (*Afstemmen hoe je voor Nederland opkomt, 27 mei*).

In hetzelfde artikel noemt Geert Wilders islamisering een groot gevaar, wat voor hem een reden vormt om een halt toe te roepen aan de massa-immigratie. Met massa-immigratie bedoelt de PVV-leider vooral de immigratie van voornamelijk Marokkanen en Turken. Zo

schrijft Herman Staal onder de kop *PVV maakt vraag naar feiten beladen* (23 juni) dat het gevaar van de islamisering een speerpunt is van de PVV en dat deze partij concreet een immigratiestop van vijf jaar wil voor Marokkanen en Turken, nieuwkomers tien jaar geen recht geven op uitkeringen, de dubbele nationaliteit verbieden en vrijwillige remigratie bevorderen. De vrijheid en gelijkwaardigheid van homoseksuelen en vrouwen, de emancipatie van vrouwen, het leven van bejaarden, godsdienstvrijheid, vrijheid van meningsuiting, de sociale cohesie, alles en dan ook alles in Nederland wordt bedreigd door de ‘tsunami van de islamisering’ staat in het artikel *Wilders zet haatdagvaarding op site* (5 december). Schuldig hieraan zijn linkse politici, de ‘linkse kerk’ die in plaats van het gevaar van de islamisering te bestrijden islamieten pampert, toegeeft aan “moslimkolonisten”(7 maart, *Daar gaat Geert over*) of ‘thee (drinkt) in de moskee met fundamentalistische imams’ (*De stelling van Paul Kalma: De integratienota van de Partij van de Arbeid moet van tafel*, 7 februari).

De PvdA politicus Khadija Arib stelt daar tegenover ‘dat de Nederlandse overheid duchtig de islamisering van de Marokkaanse bevolkingsgroepen heeft bevorderd. Zij moesten en zouden door de moskee worden benaderd, er moest en zou een islamitische zuil komen om als aanspreekpunt en ontvanger van subsidie te dienen’(*Vooraf geen aanstoot geven; De memoires van Khadija Arib zijn op het tweede gezicht politie*, 15 mei). Khadija Arib vertegenwoordigt de tegenstemmen in deze discussie. Tegengeluiden zijn er ook van prominenten zoals Femke Halsema (GroenLinks), Ronald van Raak (SP) en Paul Kalma (PvdA). Een andere prominente tegenstem in het liberale NRC Handelsblad is die van Ahmed Marcouch. Ahmed Marcouch, (toenmalig PvdA-bestuurder in Amsterdam Slotervaart) die het idee van het islamitische gevaar bestrijdt. Onder de kop *Immigranten moeten eens kritisch naar zichzelf kijken*, in de krant van 31 januari betoogt hij dat we niet de islamisering van Nederland meemaken, maar de vernederlandsing van de hier woonachtige moslims. Hun religieuze integratie zou slechts een onderdeel zijn van een alomvattende integratie, waarbij de moslims in Nederland al een aardig eind op weg zouden zijn. Moslimimmigranten zouden voor de taak staan uit te zoeken wat de boodschap van de islam betekent voor het leven in een moderne samenleving als de Nederlandse. Volgens Marcouch zou een islampolitiek ‘die de vernederlandsing van moslims ondersteunt’ moeten voldoen aan zes regels: heet de islam welkom, bestrijd religieus geweld, geef ruimte aan orthodoxie, steun de emancipatie van vrouwen, homo's en lesbiennes, bestrijd achterstelling van moslims en stimuleer dialoog en debat.

Deze analyse van de berichtgeving laat de verschuiving in het gebruik en de betekenis van het woord islamisering zien. In 1995 geldt de islamisering vooral voor islamitische landen terwijl in de jaren 2002 en 2009 islamisering vooral in verband wordt gebracht met de Nederlandse samenleving en de aanwezigheid van Marokkanen en Turken. Of het woord betrekking heeft op de islam in islamitische landen of in Nederland, duidelijk is dat het proces van islamisering als een gevaar voor de samenleving wordt gezien. Zoals de hoogleraar islamitische zendingswetenschap en evangelistiek Anton Wessels, in juni 2002 heeft opgemerkt worden sinds 11 september alle problemen die Nederland met buitenlanders (lees moslims) meent te hebben, geïslamiseerd. Het woord islamisering is garant komen te staan voor de bedreiging van alle vrijheden in de Nederlandse samenleving. Hoofdactoren in de berichtgeving over de islamisering zijn in 2002 wijlen Pim Fortuyn die het begrip introduceerde met zijn boek *de islamisering van Nederland*, en in 2009 Geert Wilders en de fractie van de PVV die dit begrip brede ingang hebben doen vinden in politieke en publieke discussies over de islam en islamitische migranten in Nederland. De bij-actoren in deze discussie zijn de tegenstanders van het ideeëngoed van Geert Wilders zoals Femke Halsema, Ronald Raak en Paul Kalma en moslims, zoals Khadija Arib en Ahmed Marcouch, die aan het woord worden gelaten om enig tegenwicht te vormen tegen het idee van het gevaar van de islamisering van Nederland.

4.4.2 Thema's

De tweede deelvraag luidt met welke thema's moslims in aanraking worden gebracht. In de beantwoording van deelvraag twee zal ik ingaan op de vraag of er trends zijn waar te nemen in thema's in de berichtgeving over de islam in 1995, 2002 en 2009.

Tabel 9

Verdeling van artikelen over Islam en moslims in Nederland in 1995, 2002 en 2009 naar thema

Artikelen naar thema				
	1995	2002	2009	Totaal
Religie/afvallige moslims/fundamentalisme	18	42	45	105
Onderwijs/vrijheid van onderwijs	4	6	8	18
Politiek/scheiding kerk en staat	6	13	14	33
Gelijkheid/Loyaliteit	2	2	2	6
Homoseksualiteit	0	5	7	12
Hoofddoek/uiterlijke kenmerken	3	4	6	13
Rituelen/besnijdenis	0	0	2	2
Extremisme/Integratie vs extremisme	1	22	24	47
Andere onderwerpen		6	2	8

Het meest voorkomende thema is religie. Gevolgd door artikelen over extremisme en integratie vs extremisme en politiek en scheiding van kerk en staat.

Het jaar 1995

In 1995 worden in de meeste artikelen moslims als belijders van een religie gezien met wie rekening moet worden gehouden. Zo is er het voorstel van wijlen bisschop Muskens, die jaarlijks een ‘Grote Verzoendag’ wil houden waaraan Joden, christenen, moslims en ‘alle mensen van goede wil’ samen moeten werken. De nadruk op samenwerking komt ook tot uiting in een bericht op 18 januari over een landelijke ontmoeting tussen imams en pastores. In dit artikel verwijst de Turkse theoloog Aydin naar het verkeerd gebruik van termen door veel westerlingen. Volgens Aydin is jihad ‘de intellectuele strijd van moslims om te zoeken naar islamitische oplossingen van moderne problemen’. In deze categorie horen ook de aandacht voor de islam in het interview met Karen Armstrong over haar boek *Een geschiedenis van God* en het betoog van de Leidse hoogleraar Van Koningsveld. In het artikel *Moslims willen vooral religieuze faciliteiten* benadrukt Van Koningsveld de wens naar het ‘eigene’ door arabist Brugman. Het gaat hierbij om de islamitische verlangens die binnen de grondwettelijke kaders van de godsdienstvrijheid vallen en grote obstakels zijn in vrijwel alle landen van de Europese unie. Hij verwijst naar het stichten en bezoeken van moskeeën, het inrichten van begraafplaatsen en islamitische scholen, het naleven van kleding- en voedselvoorschriften en het vieren van belangrijke religieuze feestdagen. Tot die faciliteiten zou een Imam-opleiding voor jongeren behoren. Onder de kop van het artikel *Imam-opleiding voor scholieren; ‘Wij islamitische scholen kweken geen fundamentalistjes’* (30 januari) blijkt dat staatssecretaris Netelenbos van Onderwijs naar een opleiding tot islamitische voorganger streefde om te voorkomen dat moslimjongens na de Nederlandse basisschool de keus maken om hun vervolgstudie in bijvoorbeeld Turkije te volgen.

Het eerder genoemde artikel van hoogleraar Van Koningsveld was een reactie op een stuk van Brugman, emeritus hoogleraar Arabisch van de Universiteit Leiden over het Islamisme (*Het islamisme streeft naar rechtssysteem uit elfde eeuw*, 1 maart). Daarmee zijn we bij de andere kant van de aandacht voor moslims en de islam beland, namelijk die van het Islamisme, ‘een gewelddadige tak van het moslimfundamentalisme’, waarvan sommige aanhangers de vestiging van Islamitische staten zouden nastreven. Deze tak van de islam moet worden bestreden. Van Koningsveld geeft het voorbeeld van secretaris-generaal Claes van de NAVO, die in een interview had gezegd dat hij de fundamentalistische islam als bedreiging voor de

Westerse beschaving beschouwde. Hij verwijst ook naar een artikel van NRC-redacteur Stein, die in een artikel met de kop *Oorlog tegen het islamisme is onvermijdelijk* (14 februari) het islamisme als een revolutionaire stroming beschreef die niet alleen voor heersers in Islamitische landen een bedreiging was maar ook voor de westerse samenleving:

‘De aanwijzingen stapelen zich op dat het islamisme voor de kinderen van de immigranten in Europa eenzelfde aantrekkingskracht begint te krijgen als voor hun neven in het voormalige moederland, omdat ook voor hen de economische toekomst steeds onzekerder wordt, waardoor hun verlangen naar identiteit en geborgenheid toeneemt. Het islamisme voorziet in die behoeften.’ Als voorbeeld van het islamisme als een beweging die het Westen van binnenuit bedreigde noemde Stein de ‘aanhangers van het zeer extremistische islamitische bevrijdingsfront die (hadden verkondigd) dat zij niets met de wetten aldaar te maken hebben, omdat voor hen alleen Gods wetten gelden.’

Volgens van Koningsveld werden ‘zonder een spoor van bewijs, jongeren met een islamitische achtergrond in West-Europa gestigmatiseerd als potentiële terroristen. Stein zou hiermee een bijdrage leveren aan de instandhouding van exact hetzelfde vijandsbeeld van de islam dat hij en zijn collega Shadid in het boek *De mythe van het islamitische gevaar* hadden ontmaskerd. Hij wijst er nog op dat er in Nederland geen sprake is van geweldpleging in naam van de islam. Zoals is gebleken gaan de artikelen uit het jaar 1995 over moslims als belijders van een religie met wie een dialoog moet worden aangegaan en die graag willen worden gefaciliteerd. In dit jaar is er ook aandacht voor moslims als aanhangers van een revolutionaire islam, die het Westen bedreigen. Er is slechts terloopse aandacht voor moslims als gevaar van binnenuit voor de westerse samenlevingen.

Het jaar 2002

Het jaar 2002 is het jaar van de opkomst van en de moord op Pim Fortuyn. Aanvankelijk staat het jaar in het teken van de controverses rond deze politicus. Zo wijst de auteur Abdelkader Benali er op 11 februari op de opiniEPagina op dat Fortuyn, die in de Volkskrant had gezegd dat de islam een achterlijke cultuur is, de media feilloos weet te bespelen: ‘de publieke opinie was zelfs iets gaan voelen voor deze opzichtige, ijdele man die de media feilloos bespeelde en volgens de grote groep blanke vrije jongens precies zei wat iedereen alleen maar dacht.’ Op dezelfde dag noemt de historicus Arend Jan Boekestijn op de opiniEPagina Fortuyn ‘een recept voor ruzie’. Redacteur De Jong spreekt een dag later van ‘zelfingenomen aanklachten tegen de achterlijkheid van de islam’ die de oplossing van problemen ‘geen stap dichterbij’

zullen brengen. Op 13 februari blijkt Fortuyn echt een ‘recept voor ruzie’ wanneer moslims vanwege zijn uitspraken over de islam aangifte tegen hem doen en de partij Leefbaar Nederland, waarvan hij lijsttrekker was, hem eruit zet.

Op 6 mei wordt Pim Fortuyn vermoord. Redacteur Olgun schrijft op 7 mei dat allochtonen ‘blij’ zijn dat zijn moordenaar een blanke is, omdat zij vreesden massaal als zondebok te worden aangewezen als een allochtoon de moordenaar was geweest. Ook na zijn dood blijft Fortuyn het debat beheersen, en dan vooral vanwege een van de centrale thema’s die hij aanroerde, namelijk de islam als achterlijke cultuur. Filosoof Slors schrijft op 13 juni op de opiniepagina dat Fortuyns stelling dat de islam een achterlijke cultuur is, kan worden weerlegd. ‘Erkennen dat wij terechte kritiek op de islam kunnen hebben, impliceert nog niet dat wij in een positie zijn om te stellen dat de islam achterlijk is’, aldus Slors.

Het thema extremisme sluit aan bij een ander thema dat in 2002 dominant aanwezig is: de potentiële dreiging van moslimextremisme. De schrik zit er, na de aanslagen in de Verenigde Staten van 11 september 2001, goed in. Op 20 februari schrijft de auteur Hafid Bouazza op de opiniepagina dat ‘het afgelopen (moet) zijn met de politieke correctheid tegenover het moslimextremisme, dat zijn invloed laat gelden op islamitische scholen.’ Die dag concludeert de Binnenlandse Veiligheidsdienst dat moslimextremisten invloed hebben op islamitische scholen in Nederland. De islamscholen ontkennen dezelfde dag nog deze aantijging in een stuk van redacteur Moll. De Inspectie van het Onderwijs zegt zo nodig aangifte te doen. Staatssecretaris Adelmund (Onderwijs, PvdA) verklaart islamscholen de oorlog, waarop een verhit debat volgt. Redacteur Sheila Kamerman bezoekt op 26 februari een moslimschool om te kijken hoe het echt zit. Zo zegt de school: ‘Een moslim hoort te integreren, dat dragen wij uit.’ Het extremisme blijft aandacht trekken van de krant. Op 27 april beweert wetenschapper Afshin Ellian op de opiniepagina dat de politieke islam de vijand is van het Westen. Een maand later, op 28 mei, maakt de BVD bekend dat moslimextremisten jongeren werven in Nederland. Een dag later zeggen moslims tegen redacteur Schoof dat ze het rapport niet geloven en op dezelfde dag schrijft Afshin Ellian op de opiniepagina dat de politieke islam Europa zal ontworsten. ‘Deze woorden worden bewaarheid door een artikel van redacteur Verlaan op 10 december over de bekendmaking van de BVD dat in Nederland moslims worden geronseld voor de jihad.

In maart wordt duidelijk dat Nederland niet alleen zou worden bedreigd door extremistische moslims, maar ook door radicale imams. Zo zegt in maart imam El-Moumni dat homoseksualiteit een ziekte is. Er wordt aangifte tegen hem gedaan. Op 9 april wordt hij vrijgesproken. In juni begint een debat over de sluiting van moskeeën waarin haat wordt gepredikt tegen andersdenkenden. Redacteur Schreuder bezoekt op 18 juni een Tilburgse moskee. ‘Allah kijkt en luistert met ons mee’, zegt imam Ahmad Salam in dat stuk. Op 22 juni blijkt uit een reportage van redacteur Olgun dat ook gematigde imams homoseksualiteit afwijzen. “Vraag mij niet iets normaal te vinden wat niet zo is”, was het antwoord van een gesprekspartner op de vraag wat hij van homoseksualiteit vindt.

Het jaar 2002 is ook het jaar van Ayaan Hirsi Ali. Op 4 oktober betoogt Hirsi Ali, die al sinds september wordt bedreigd, op de opiniepagina dat de PvdA te soft is in het islamdebat. Op 12 oktober schrijft redacteur Oostveen een reportage over haar leven na de bedreigingen. Hieruit blijkt dat Hirsi Ali haatmails krijgt met teksten als ‘ik hoop dat je vermoord wordt’. Op 31 oktober maakt Hirsi Ali bekend dat ze de VVD verkiest boven de PvdA. Op 23 december zeggen PvdA’ers in een stuk van redacteur Van den Boogaard dat ze het helemaal zien zitten om samen te werken met Hirsi Ali.

Het jaar 2009

Het jaar 2009 wordt door verschillende thema’s met betrekking tot de islam en Moslims gedomineerd. Wilders is ongetwijfeld de belangrijkste actor van dat jaar. Dit blijkt uit het feit dat hij met verschillende thema’s in verband wordt gebracht en veelvuldig aan het woord komt in de berichtgeving. Dit maakt het oordeel van het gerechtshof in Amsterdam dat Geert Wilders toch moet worden vervolgd voor zijn uitspraken over de islam tot een van de belangrijkste gebeurtenissen met betrekking tot de islam en moslims. Eerder had de rechtbank nog geoordeeld dat dit niet hoefde. In een reactie zegt Wilders op 22 januari in een interview met redacteur Herman Staal dat Nederland wat hem betreft een ‘bananenrepubliek’ is geworden. De krant stelt in het hoofdcommentaar van diezelfde dag dat de vervolging van Wilders een ‘gebed zonder end’ wordt. Het besluit tot vervolging levert veel reacties op. Zo zegt VVD-leider Mark Rutte op 26 januari tegen redacteurs Van Os en Stokmans dat Wilders ‘gewoon moet kunnen zeggen wat hij vindt’. Op 11 maart bepaalt de Hoge Raad dat het roepen van lelijke dingen over een godsdienst niet strafbaar is. Alleen het beledigen van gelovigen kan strafbaar zijn. Deze uitspraak kan gevolgen hebben voor de vervolging van Wilders, schrijft redacteur Jensma.

Een ander thema dat steeds de aandacht vraagt is extremisme. Zo zou volgens een artikel in april de Algemene Inlichtingen- en Veiligheidsdienst (AIVD) het gevaar op aanslagen in Nederland groot achten. De AIVD spreekt zelfs van een toename van het gevaar. Dat komt zowel door de Nederlandse aanwezigheid in Afghanistan als door de anti-islamfilm Fitna van Geert Wilders. In juni komt de VVD met een wetsvoorstel om de vrijheid van meningsuiting te verruimen, waardoor bijvoorbeeld Geert Wilders niet langer strafbaar zou zijn. Eerder richtten de liberalen op hun fractiekamer al een ‘vrijdenkersruimte’ op, om het belang van de vrijheid van meningsuiting te tonen. De opkomst van Wilders blijkt spanningen op te roepen bij jonge moslims. Uit een artikel op 30 juni van de hand van redacteur Kamerman blijkt dat zij naar aanleiding van de uitspraken van Wilders over de Islam en de slechte integratie in Nederland van moslims zouden willen emigreren. Op 4 juli laat de onderzoeker Tillie op de opiniepagina een tegengeluid horen. Zijn stelling is dat moslims wel geïntegreerd zijn.

Op 13 februari opent Geert Wilders een heus mediacircus. Hij is uitgenodigd door een Britse parlementariër om te spreken over zijn strijd tegen islamisering, maar de Britse regering wil hem het land niet binnenlaten. Wilders vliegt toch, met in zijn kielzog een leger aan journalisten, onder wie NRC-redacteur Staal, en vliegt meteen weer terug. Wilders wist al dat hij meteen zou worden teruggestuurd, maar door toch te gaan beheerste hij dagenlang de media.

Behalve Geert Wilders is ook Tariq Ramadan in 2009 een hoofdrolspeler in de discussie over de islam. Deze Zwitserse islamdeskundige geldt als een gematigde moslim, die Europese moslims oproept om zich aan te passen aan het land van vestiging. De gemeente Rotterdam stelt hem aan als ‘bruggenbouwer’. Maar hoofdredacteur Henk Krol van de Gay Krant schrijft op 4 april op de opiniepagina dat Ramadan er mogelijk een dubbele agenda op nahoudt met betrekking tot de positie van vrouwen, joden en homoseksuelen. Op 14 augustus heropent columnist Afshin Ellian het debat over Ramadan. Volgens Ellian bouwt Ramadan inderdaad bruggen, maar dan naar het fascistoïde regime in Iran. Een paar dagen daarna, op 17 augustus, laat publicist Nekuee in een reactie weten dat Ramadan wat hem betreft in Rotterdam moet blijven. Op 19 augustus schrijft redacteur Hoogstad over het ontslag van Ramadan, die spreekt van ‘een paniecreactie’. Ramadan is ontslagen omdat hij een discussieprogramma presenteert op de Iraanse zender Press TV, die deels wordt gefinancierd door het Iraanse regime. Een ander thema is de relatie tussen de Islam, moslims en homoseksualiteit. Zo

schrijft redacteur Berkhout op 8 april een reportage over de acceptatie van homo's door moslims. Hij gaat met Ahmed Marcouch, voorzitter van het Amsterdamse stadsdeel Slotervaart, het stadsdeel door, waar hij met verschillende personen over acceptatie van homo's spreekt.

Een andere actor is geestelijk verzorger Ali Eddaoudi. Op 10 april schrijft de krant in het hoofdcommentaar dat Eddaoudi als geestelijk verzorger niet thuishoort in het Nederlandse leger vanwege op de website maroc.nl dat Nederlandse moslims niet moeten vechten tegen hun geloofsgenoten in Afghanistan. Diezelfde week was de Nederlandse moslim Azdin Chadli omgekomen in Afghanistan. Redacteur Heck vraagt op 11 april aan moslims hoe ze denken over het vechten van het Nederlandse leger tegen geloofsgenoten. Op 14 april beveelt Van Buuren van het Utrechts Medisch Centrum op de opiniepagina Eddaoudi van harte aan. En op 18 april besluit staatssecretaris De Vries van Defensie dat Eddaoudi toch bij het leger mag werken.

In september haalt de PVV weer het nieuws door de regering te vragen wat allochtonen ons land kosten. Het kabinet houdt die vragen af. Ten onrechte, schrijft publicist Paul Scheffer op 12 september op de opiniepagina. Ook in september lanceert Wilders zijn voorstel om een 'kopvoddentaks' in te voeren. Journalist Chorus reageert op 22 september hierop dat hoofddoekdraagsters niet het probleem zijn.

Wanneer ik de discussie over de Islam en moslims in Nederland overzie, dan blijkt dat de berichtgeving in de jaren 1995, 2002 en 2009 vooral is gedomineerd door de thema's religie/afvallige moslims, onderwijs/vrijheid van onderwijs (vooral in 2002) en Extremisme/Integratie vs extremisme/geweld (met name in 2002 en 2009). Deze thema's worden meestal op een negatieve manier besproken. Moslims worden in relatie gebracht met islamisering en extremisme. Ze zouden worden geronseld door buitenlanders en de 'verkeerde' waarden en normen bijgebracht op islamitische scholen. Alle problemen die er zouden zijn worden in verband gebracht met hun religie. Daardoor worden zij gezien als een gevaar voor de kernwaarden van de Nederlandse samenleving, zoals de gelijkheid van mannen en vrouwen, de acceptatie van homoseksuelen en de vrijheid van meningsuiting.

Benali vestigt er de aandacht op dat het mediabespeelframe, een tactiek die Geert Wilders later adopteert, ook al werd gebruikt door Fortuyn. Op dezelfde dag maakt politicoloog

Boekestijn op de opiniepagina gewag van het conflictframe ten aanzien van Fortuyn, die hij in bescherming neemt, maar ook ‘een recept voor ruzie’ noemt. Redacteur Sjoerd de Jong gebruikt een dag later hetzelfde frame, als hij zegt dat ‘met zelfingenomen aanklachten tegen de achterlijkheid van de islam’ een oplossing ‘geen stap dichterbij’ wordt gebracht. Het conflictframe houdt aan als op 13 februari bekend wordt dat moslims wegens Fortuyn’s uitspraken over de islam aangifte tegen hem hebben gedaan en dat Fortuyn’s partij, Leefbaar Nederland, hem eruit gooit als lijsttrekker.

Bovenstaande uiteenzetting en het overzicht van thema’s laat zien dat in de artikelen over moslims in Nederland deze bevolkingsgroep overwegend als belijders van een religie worden beschreven. Het overzicht leert verder dat vooral in de jaren 2002 en 2009 veel meer aandacht komt voor de relatie tussen de Islam en moslims en de thema’s onderwijs, kerk en staat, homoseksualiteit, de hoofddoek (en daaraan gerelateerd de verhouding tussen mannen en vrouwen) en terrorisme en geweld. Het laatste heeft te maken met de aanslagen van 9 september (9/11), de opkomst van Ayaan Hirsi Ali, de moord op Theo van Gogh en de inbreng van Geert Wilders in de discussies over de islam in Nederland.

4.4.3 Frames

Tenslotte is de vraag welke frames het meest gebruikt worden in de berichtgeving over de islam tussen 1995 en 2009.

Tabel 10

Verdeling van artikelen over Islam en moslims in Nederland in 1995, 2002 en 2009 naar het voorkomen van frames

Artikelen naar frames				
	1995	2002	2009	Totaal
Conflict	24	46	51	121
Human-interest	2	6	8	16
Economisch-gevolgen	0	8	12	20
Moraliteits	6	2	6	14
Verantwoordelijkheids	2	4	12	18
Media-bespeelframe	0	2	4	6

Uit bovenstaande grafiek blijkt dat de berichtgeving in alle drie onderzoeksjaren gedomineerd wordt door het conflictframe. Het gebruik daarvan in de jaren 2002 en 2009 laat een verdubbeling zien ten opzichte van 1995. Dit heeft alles te maken met de thema’s van de discussies over de islam en moslims en de opkomst van en aandacht voor actoren als

Fortuyn, Hirsi Ali, Wilders en Ellian en de belangstelling voor actoren, die de Islam belijden, zoals Ramadan, El Moumni, Eddaoudi en Marcouch.

Zoals ik in de korte samenvatting na de beantwoording van deelvraag twee al schreef is de berichtgeving over de Islam en moslims in Nederland in de drie jaren gedomineerd door een negatieve behandeling van thema's zoals religie en afvallige moslims, onderwijs en vrijheid van onderwijs, extremisme en integratie versus extremisme en geweld. Daardoor zijn zij steeds meer als een gevaar voor de kernwaarden van de Nederlandse samenleving, zoals de gelijkheid van mannen en vrouwen, de acceptatie van homoseksuelen en de vrijheid van meningsuiting geworden. De behandeling van deze thema's is vaak verbonden met het conflictframe en bepaalde actoren.

Voor actoren, zoals Fortuyn, Hirsi Ali, Wilders en Ellian geldt dat zij zich fel tegen de islam en bepaalde handelingen van moslims keerden en daarbij steeds een conflictframe hanteerden. Zo sprak Fortuyn over de Islam als een achterlijke cultuur, Hirsi Ali vond de PvdA te soft in het islamdebat, Wilders betoogde steeds dat hij de islamisering vreesde en riep op tot de invoering van de kopvoddentax en Ellian noemde de politieke islam de vijand van het Westen die Europa zal ontwrichten. Ook bij de aandacht voor de verschillende moslims wordt een conflictframe gehanteerd. Het onderwerp van het bericht doet er eigenlijk niet toe: homoseksualiteit en homoseksuelen, de aanwezigheid van Nederland in Afghanistan of de behandeling van vrouwen, ze zijn altijd ingekaderd door een conflict.

Het duidelijkst komt het conflictframe tot uiting in de uitspraak van wijlen staatssecretaris Adelmund van onderwijs over de 'oorlog' tegen islamscholen naar aanleiding van uitspraken van de BVD over de invloed van moslimextremisten op islamitische scholen in Nederland. De scholen ontkenden deze invloed echter en stelden tegenover dit conflictframe een moraliteitsframe door hun uitspraak dat zij juist uitdragen dat 'een moslim hoort te integreren'. Een ander voorbeeld van de manier waarop een moraliteitsframe wordt gehanteerd in de berichtgeving is de uitspraak van hoofdredacteur Henk Krol van de Gay Krant op 4 april dat Ramadan er mogelijk een dubbele agenda op nahoudt als het gaat wat betreft de positie van vrouwen, joden en homoseksuelen. De vraag die door middel van dit frame wordt gesteld is welke moraal Ramadan er op nahoudt?

Het economische-gevolgenframe komt het duidelijkst naar voren in de vraag van de PVV-fractie in 2009 naar onderzoek naar wat allochtonen ons land kosten, schrijft redacteur Herman Staal. Het kabinet houdt die vraag af, maar de toon blijkt al gezet. Dit frame is ook terug te vinden Wilders voorstel van september 2009 om een ‘kopvoddentaks’ in te voeren.

Voor dit onderzoek heb ik speciaal het mediabespeelframe toegevoegd aan de frames die door Semetko en Valkenburg zijn onderscheiden. Bij dit frame gaat het om de media-aandacht die met name actoren weten te genereren door het doen van uitspraken over en voorstellen met betrekking tot de islam en moslims. Een goed voorbeeld daarvan zijn de uitspraken van Pim Fortuyn, dé actor van het jaar 2002, over zijn homoseksualiteit en seks met Marokkaanse jongemannen, over de Islam als een achterlijke cultuur, de aangifte van moslims wegens discriminatie, zijn voorstel om artikel 1 van de Nederlandse grondwet af te schaffen en het daarop volgende verlies van het lijsttrekkerschap van leefbaar Nederland. Het lukte Fortuyn telkens weer om de maximale aandacht van de media te generen. De schrijver Abdelkader Benali merkte op 11 februari dan ook op Fortuyn met dit soort uitspraken de media feilloos wist te bespelen en daardoor ‘volgens de grote groep blanke vrije jongens precies zei wat iedereen alleen maar dacht.’

Dé andere actor die, om de woorden van Benali te gebruiken, de media feilloos weet te bespelen, is Geert Wilders. Vanaf zijn uittreding uit de VVD-fractie en de vorming van een eigen politieke partij heeft hij steeds de media weten te vinden met uitspraken over de pedofilie van de profeet Mohammed, het haatzaaiende karakter van de koran, de vergelijking van dit heilige boek met Mein Kampf en knieschoten voor Marokkaanse straatterrorisme. Het lukte hem om de aandacht van de media dagenlang vast te houden met zijn aankondiging van de film Fitna, of met vragen over de economische kosten van de immigratie of het voorstel voor een kopvoddentax. Het beste voorbeeld van de manier waarop Wilders de media weet te bespelen, is wel zijn reis naar Groot Brittannië om er te spreken over zijn strijd tegen islamisering. En hoewel hij weet dat de Britse regering hem het land niet zal binnenlaten, vliegt hij er toch heen, met in zijn kielzog een leger aan journalisten en de camera’s van alle actualiteitenrubrieken. Wilders wist dat hij meteen zou worden teruggestuurd, maar door toch te gaan beheerste hij dagenlang de media. Deze voorbeelden laten zien dat in het genereren van maximale media-aandacht Nederland maar een erfgenaam van Pim kent: Geert Wilders.

Tot nu toe zijn de frames behandeld alsof ze geïsoleerd in de berichtgeving voorkomen. Dat is echter niet terecht. De meeste berichten kennen meerdere frames, al dan niet in reactie op elkaar. Vaak gaat het om frames die samen met het dominerende conflictframe voorkomen. Neem bijvoorbeeld de uitspraak van wijlen staatssecretaris Adelmund waarin zij islamscholen de oorlog verklaart omdat leerlingen er zouden geïndoctrineerd met ideeën van de politieke Islam. In zijn reactie op de oorlogsverklaring bedient een bestuurder van een van de scholen zich van een moraliteitsframe wanneer hij zegt dat ‘een moslim hoort te integreren, dat dragen wij uit.’ Dit korte voorbeeld maakt duidelijk dat de berichtgeving over de islam en moslims in Nederland wordt gedomineerd door het conflictframe. Dit is eigenlijk niet zo verbazingwekkend, omdat met name na 9/11 de (politieke) islam steeds meer wordt beschouwd als een ideologie die uit zou zijn op vernietiging van het Westen. Deze dreiging bevindt zich niet meer buiten Nederland. De aanwezigheid van moslims in Nederland wordt gezien als teken van de aanwezigheid daarvan, wat leidt tot media-aandacht voor processen van islamisering, het ronselen van moskeebezoekers voor de Jihad, de indoctrinatie van schoolkinderen met extremistische ideeën of de bedreiging van de vrijheid van onderwijs en meningsuiting.

Samenvattend kan worden gesteld dat in de berichtgeving over de Islam en moslims in Nederland van alle onderscheiden frames van Semetko & Valkenburg (2000) gebruik is gemaakt en dat het gebruik daarvan in frequentie is toegenomen. Vastgesteld kan worden dat er anno 2010 duidelijkere interpretaties van de islam zijn ontstaan dan in de jaren negentig, met name in 1995. Van deze frames is het conflictframe het vaakst gebruikt. Dit betekent dat in NRC Handelsblad het conflict de invalshoek is om over de islam te schrijven. Er wordt echter ook gebruik gemaakt van het human-interestframe, waarmee over het algemeen de positievere kanten van de islam worden belicht. Wat verder opvalt, is dat de toegenomen aandacht voor de islam tussen 1995 en 2009 ook voortkomt uit indirecte belichting: de krant schrijft over politici, zoals Fortuyn en Wilders, die op een negatieve manier over de Islam spreken. Op deze manier komt de Islam ook aan meer negatieve aandacht in de krant.

Hoofdstuk 5 Conclusie

5.1 Inleiding

De aanslagen op 11 september 2001 hebben in de jaren erna het nieuws wereldwijd gedomineerd. De beelden daarvan zijn letterlijk onze woonkamers ingesmeten, want de vliegtuigen die zich in de torens boorden en de instorting daarvan staan op het netvlies van menig een gebrand. De woorden ‘War against Terror’ van toenmalig president Bush van de Verenigde Staten zijn in de nasleep van de aanslagen en de daarop volgende oorlogen in Afghanistan en Irak in de duizenden nieuwsberichten op verschillende manieren geframed. Terreur werd steeds vaker in direct verband gebracht met de islam. De vraag in deze thesis is welke relatie er bestaat tussen de maatschappelijke ontwikkelingen in Nederland en de berichtgeving over de islam in NRC Handelsblad. Anders gezegd: heeft de verscherping van het politieke en maatschappelijke debat over de islam en moslims de wijze waarop er in NRC Handelsblad over de islam wordt geschreven, beïnvloed?

De centrale vraagstelling van deze scriptie luidt: **In hoeverre is de berichtgeving over de islam in NRC Handelsblad veranderd tussen 1995 en 2009?**

Deze vraag is opgesplitst in drie deelvragen:

1. *Hoe gaat NRC Handelsblad om met het woord Islamisering tussen 1995 en 2009?*
2. *Met welke thema's worden moslims tussen 1995 en 2009 in verband gebracht?*
3. *Welke frames worden het meest gebruikt in de berichtgeving over de islam en moslims tussen 1995 en 2009?*

5.2. De jaren 1995, 2002 en 2009

Uit de analyse van het woord islamisering blijkt dat dit in 1995 vooral nog werd geassocieerd met de islam in het buitenland. In het geval van Nederland was islamisering iets abstracts. Het woord kwam in dat jaar slechts een enkele keer voor in de krant, voornamelijk in verhalen over het Midden-Oosten. Islamisering werd nog niet in verband gebracht met de aanwezigheid van de Islam en moslims in Nederland. Dat strookt ook met de maatschappelijke realiteit van midden jaren negentig: het waren relatief zorgeloze jaren met economische voorspoed waarin niemand zich - publiekelijk althans - druk maakte over de aanwezigheid van moslims in Nederland. Dat veranderde in de berichtgeving van 2002. De term islamisering werd steeds nadrukkelijker gemeengoed in publieke discussies, die onder meer ook zijn vormgegeven door NRC Handelsblad. De term werd vooral opgetekend uit de

monden van politici zoals Fortuyn en Wilders, die dit begrip direct in verband brengen met de aanwezigheid van Marokkanen en Turken in Nederland. Ook tegenstanders van deze politici, die in NRC Handelsblad aan het woord komen, bezigen deze term in 2002, al was het maar om uit te leggen waarom deze term niet van toepassing zou zijn op de Islam en moslims in Nederland.

Een constante factor in de drie besproken jaren is dat NRC Handelsblad telkens overwegend negatief schrijft over thema's met betrekking tot moslims. Het gaat vaak over extremisme, geweld en bedreigingen, al dan niet tegen afvallige moslims. Daar tegenover staat de ruime aandacht voor Islamitisch onderwijs, vooral in het jaar 2002. Hierbij dient te worden aangetekend dat het onderwijsdebat in dat jaar vooral handelde over de vraag of islamitische scholen in Nederland werden gefinancierd door extremistische moslims in het buitenland. Uit de berichtgeving in NRC Handelsblad ontstaat het beeld dat een moslim iemand is die nadrukkelijk in verband wordt gebracht met islamisering en extremisme, iemand die wordt geronseld door buitenlanders en deviante normen en waarden krijgt bijgebracht op islamitische scholen. Alle maatschappelijke en sociale problemen die er (zouden) zijn met moslims worden in de berichtgeving nadrukkelijk in verband gebracht met hun religie. Zij worden hierbij vooral gepresenteerd als een gevaar voor de kernwaarden van de Nederlandse samenleving, zoals de gelijkheid van mannen en vrouwen, de acceptatie van homoseksuelen en de vrijheid van meningsuiting.

Dit wijst op de dominantie van het conflictframe van de berichtgeving van NRC Handelsblad over de Islam en moslims in Nederland. Van de 244 krantenberichten refereerden 121 naar onenigheid en/of meningsverschillen tussen moslims onderling en tussen moslims en anderen. Voor een groot deel wordt dit veroorzaakt doordat de actoren in de berichtgeving, de publieke en politieke figuren die in de krant met elkaar de strijd aangaan over de maatschappelijke invloed van de islam. Aan de ene kant stonden binnen dit discours critici als Fortuyn, Hirsi Ali, Wilders en Ellian; aan de andere kant - al dan niet - kritische verdedigers van de Islam of relativisten zoals Ramadan, El Moumni, Eddaoui en Marcouch. Daarnaast vonden wetenschappers, zoals Koningsveld, Sunier, Tillie en Wessels, die zich keren tegen de in hun ogen gemakzuchtige koppeling tussen moslims (in Nederland) en islamisering, in toenemende mate hun weg naar de opiniepagina's van NRC Handelsblad.

Speciale aandacht in dit onderzoek ging uit naar het media-bespeelframe. Dit frame had betrekking op de manier waarop actoren, zoals Fortuyn en Wilders, erin zijn geslaagd om het nieuws te halen door bewust acties te ondernemen en uitspraken te doen die de media gretig oppikken. Daarbij deed het er niet toe of deze acties en uitspraken onrealistisch waren of niet. Het staat vast dat ook NRC Handelsblad bij tijd en wijlen meedeed aan de ‘mediagekte’ die door deze politici werd veroorzaakt. Zo reisde redacteur Herman Staal mee met Geert Wilders naar Londen, terwijl het van te voren al duidelijk was dat Wilders de toegang tot Groot-Brittannië zou worden ontzegd. De reis was uitsluitend georganiseerd om zo veel mogelijk aandacht te trekken van de media. NRC Handelsblad had ervoor kunnen kiezen om zich niet te lenen voor de manier waarop Wilders de media probeerde te bespelen. De krant deed dat wel. Het handig ‘bespelen’ van de media door zowel Fortuyn als Wilders heeft deze politici geen windeieren gelegd. Hun publiciteit ging hand in hand met electoraal succes. Daarbij staat vrijwel vast dat ze een belangrijk deel van bekendheid bij het brede publiek en succes te danken hebben aan media.

Hier is een belangrijke paradox waarneembaar: deze groepen relativeren de invloed van de islam in onze samenleving wel, maar dragen er ook aan bij dat de term islamisering steeds meer ‘ingeburgerd’ raakt. Het conflict is een belangrijk selectie criterium voor de media, ook voor NRC. Conflicten worden nu eenmaal sneller als nieuws gepresenteerd. Dat is ook een gedeeltelijke verklaring waarom mensen als Wilders sneller het nieuws halen dan, pak hem beet: Andre Rouvoet of Job Cohen.

5.3 Kopvoddentaks waardenvrij?

Dit onderzoek illustreert dat mediahypes rondom de islam bestaan en dat deze gevolgen hebben voor de kwaliteit van de berichtgeving. Bovendien blijkt dat woorden van journalisten nooit waardenvrij zijn. Als journalisten termen van politici overnemen, zoals bijvoorbeeld ‘kopvoddentaks’ van Wilders, zou dat stigmatiserend kunnen werken voor de islam en moslims. Het betalen van kopvoddentaks, een motie van Wilders, sloeg immers op moslima’s in Nederland die een hoofddoek dragen. Wilders creëerde hiermee willens en wetens een nieuwsgolf die door toedoen van de media steeds groter werd, emoties opriep bij de lezer en mede daardoor nieuwswaarde genereerde dan wanneer hij was genegeerd. ‘Slecht’ nieuws verkoopt kennelijk beter dan ‘goed nieuws’. Dat geldt ook voor een krant als NRC Handelsblad. Het (goede) nieuws dat prins Harry in april 2011 trouwt was voor een dag groot nieuws. Maar het (slechte) nieuws dat het een chaos lijkt te worden binnen de PVV, omdat het

Tweede Kamerlid Lucassen zijn verleden heeft verzwegen bij zijn kandidaatstelling door de PVV slaat in als een 'bom', en blijft nieuws.

De nieuwswaarden audience, accessibility en fit kunnen aan de hand van voorbeelden duidelijk worden geïllustreerd. Als Wilders een uitspraak doet over de snelle toename van de islam en moslims in Nederland en daar een bedreiging voor de samenleving aan verbindt, is het nieuws. Nieuwsberichten zijn geen willekeurige verzameling van informatie. Een nieuwsbericht over de islam en moslims is geen toevallige greep uit de vele gebeurtenissen. Wat wel belangrijk is, is waar het bericht in de krant staat. Zoals uit de analyse is gebleken stond in 1995 geen enkel bericht van de islam en moslims op de voorpagina. In 2002 en 2009 werden berichten over de islam en moslims wel op de voorkant geplaatst. Als een bericht over de islam en moslims op de voorpagina van de krant staat zullen meerdere media aandacht aan dit nieuws besteden. Nieuws wordt door mensen gemaakt en moet voldoen aan een aantal cultureel bepaalde criteria. Dit geldt ook voor nieuws binnen NRC Handelsblad.

In dit onderzoek is speciale aandacht besteed aan de manier waarop het nieuws over de islam en moslims in Nederland is geframed. Uit de analyse is gebleken dat de berichtgeving over deze onderwerpen door verschillende frames wordt ingekaderd. In volgorde van frequentie zijn dit het conflictframe, het economische-gevolgenframe, het verantwoordelijkheidsframe, het moraliteits- en het human-interestframe. Van deze frames is het conflictframe het meest dominant. Niet alleen vanwege zijn frequentie maar ook doordat het vaak in combinatie met andere frames voorkomt. We mogen concluderen dat het negatieve maatschappelijk en politieke oordeel over de Islam en moslims in Nederland op verschillende manieren zijn weg heeft gevonden in NRC Handelsblad. De krant lijkt vooral braaf verslag te doen van het maatschappelijke debat en daarbij weinig trendsettend te zijn.

Als de manier waarop NRC schrijft over de islam wordt vergeleken met de ontwikkeling van het maatschappelijke debat over de islam sinds het midden jaren van de jaren negentig dan valt op dat de krant netjes de ontwikkelingen volgt. Zowel in NRC als in de hele maatschappij was de toon tot diep in de jaren negentig niet negatief. Na de aanslagen van 9/11 en de moord op Theo van Gogh daalde de acceptatie van de Islam en moslim, zowel in de samenleving als in de krant. De krant geeft de maatschappelijke discussies weer op de opiniepagina waar voor- en tegenstanders van de islam debatteren over hoofddoekjes, de scheiding van kerk en staat en de vrijheid van onderwijs. Doordat media als NRC meer over de islam berichten,

ontstaat er meer belangstelling voor dit onderwerp. In NRC Handelsblad is de islam voornamelijk in het nieuws als bron van conflict. Door de islam op die manier te framen, 'stuurt' de krant interpretaties van de islam.

Wel moet worden opgemerkt dat de krant niet bevooroordeeld heeft geopereerd in de opinies die over de islam en moslims in Nederland zijn gepubliceerd. Zowel negatieve als positieve stukken over de islam vonden hun weg naar de krant. Dit is tekenend voor de liberale signatuur van NRC.

5.4 Beperkingen en verder onderzoek

De islam is een onderwerp dat met een groot aantal thema's, variërend van onderwijs tot religie en van kunst tot Fitna, wordt verbonden. De analyse van de berichtgeving tussen 1995 en 2009 heeft een duidelijke ontwikkeling van de nieuwswaarde, mediahypes en framing van deze thema's laten zien. In mijn onderzoek naar de berichtgeving in 1995, 2002 en 2009 heb ik slechts een klein deel van deze ontwikkelingen kunnen laten zien. Daarnaast heeft dit onderzoek zich beperkt tot de berichtgeving in een Nederlandse krant. Daardoor kan ik slechts met enige voorzichtigheid stellen dat de toename van de negatieve berichtgeving in NRC Handelsblad een trend aangeeft die waarschijnlijk ook voor de andere Nederlandse dagbladen zal gelden.

Een vergelijking van de berichtgeving van de grote Nederlandse kranten zal moeten leren in hoeverre deze resultaten breder geldig zijn. Het is denkbaar dat een onderzoek naar de berichtgeving over de islam wordt uitgebreid naar kwaliteitskranten van andere Europese landen. Uit dat onderzoek zal komen vast te staan hoe algemeen én specifiek de manier waarop in verschillende Europese landen wordt bericht over de Islam en moslims en welke thema's daarbij dominant zijn. Daarnaast kan ook worden gedacht aan een vergelijking van de berichtgeving van de gedrukte en audiovisuele media en de mogelijke verschillen in invloed van deze media op de perceptie van de Islam en moslims.

Verder onderzoek zou kunnen uitwijzen of Islam en moslims valt binnen het thema religie zoals het ook geldt voor het christendom en christenen en jodendom en joden. De vraag of politici media bewust bespelen door gevoelige onderwerpen zoals geweld en intolerantie te koppelen aan de islam en moslims als ingezetenen van Nederland en etnische minderheden wordt daardoor duidelijk.

In dit onderzoek heeft de nadruk gelegen op analyse van de berichtgeving over een bepaalde religieuze en maatschappelijke groep. Daarbij heb ik geconstateerd dat de berichtgeving over de Islam en moslims negatiever is geworden. De vraag is hoe de toon van de berichtgeving hierover zich verhoudt tot die over andere religies, zoals het Christendom en het Jodendom. En ook hoe die zich verhoudt tot moslims als ingezetenen van Nederland en als etnische minderheden.

Literatuur

Boef, A. den (2003). *Nederland Seculier!.* Samenvattingen van P. Cliteur, 2004 en D. Verhofstadt, 2004. Tekst te vinden op website Liberales www.liberales.nl. Geraadpleegd op 23 augustus 2010.

Bolkestein, F. (1991). 'Speech address to the International Liberal Conference at Luzern'. Liberale Internationale: Luzern Zwitserland.

Brug, W. van der & Fennema, M. (2007). 'What causes people to vote for a radical-right party?. A review of recent work', *International Journal of Public Opinion Research*, 19(4): 474-487.

Dagevos, J. & Gijsberts, M. (2009). 'Sociaal-culturele positie'. In: P. Schnabel (red). *Jaarrapport integratie 2009*. Den Haag: SCP.

Deuze, M. (2004). *Wat is journalistiek?*. Amsterdam: Spinhuis.

d' Haenens, L. & Saeys, F. (1996). 'Media en Multiculturalisme in Vlaanderen'. Gent: Academia Press.

Entman, R.M. (1993). 'Framing. Toward clarification of a fractured paradigm', *Journal of Communication*, 43 (4): 51-58.

Flew, T. (2008). 'New Media: An Introduction', *New Media & Society* 5(2): 203-230.

Fortuyn, W.S.P. (1997). *Tegen de islamisering van onze cultuur. Nederlandse identiteit als fundament*, (tweede druk). Utrecht: Bruna uitgevers B.V.

Ginjaar-Maas, N. J. (1995). *Eenheid en verscheidenheid: op zoek naar de balans. Beschouwingen over immigratie- en integratiebeleid*. Amsterdam: Het Spinhuis.

Gijsberts, M. & Lubbers, M. (2009). 'Wederzijdse beeldvorming'. In: P. Schnabel (red.). *Jaarrapport integratie 2009*. Den Haag: SCP.

- Ginneken, J. van (1996). *De schepping van de wereld in het nieuws. De 101 vertekeningen die elk 1 procent verschil maken*. Alpen aan den Rijn: Kluwer.
- Gorp, B. van (2006). 'Een constructivistische kijk op framing', *Tijdschrift voor Communicatiewetenschap*, 34 (3): 246-256.
- Huntington, S. (1996). *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. New York: Simon & Shuster.
- Hulst, S. van (2005). *Radicale dawa in verandering. De opkomst van islamitisch neoradicalisme in Nederland*. Den Haag: Algemene Inlichtingen- en Veiligheidsdienst.
- Kuitenbrouwer, J. (2010). *De woorden van Wilders en waarom ze werken*. Amsterdam: De Bezige Bij.
- Kioussis, S. (2001). 'Public Trust or Mistrust? Perceptions of media credibility in the information Age', *Mass Communication and Society*, 4 (4): 381-403.
- Krippendorff, K. (1980). *Content Analysis: an Introduction to its Methodology*. Beverly Hills, London: Sage.
- Kussendrager, N. & Lugt, D. van der (2002). *Basisboek journalistiek. Achtergronden, genres, vaardigheden* (derde druk). Groningen: Wolters-Noordhoff.
- Luyendijk, J. (2006). *Het zijn net mensen. Beelden uit het Midden-Oosten*. Amsterdam: Podium.
- Mamdani, M. (2004). *Good Muslim, Bad Muslim. America, the Cold War and the Roots of Terror*. Nottingham: Three Leaves Press.
- O'Neill, D. & Harcup, T. (2009). 'News Values and Selectivity'. In: *The handbook of Journalism Studies*: 161-174. Routledge: Madison Ave, New York.

Penninx, M. & H. Vermeulen (1994). 'Pluriformiteit en gelijk(waardig)heid. Empirische en theoretische overwegingen over het opnameproces van immigranten en minderheden in de samenleving'. *Migrantenstudies* 4:198-212.

Phalet, K. & Wal, ter J. (2004). Islamitische scholen. In *Moslim in Nederland. De publieke discussie over de islam in Nederland: Een analyse van artikelen in de Volkskrant 1998-2002*. Den Haag: SCP.

Poole, E. (2002). *Reporting Islam. Media representations of British Muslims*. New York: I.B. Taurus Publishers.

Prins, B. (2004). *Voorbij de Onschuld. Het debat over de Multiculturele Samenleving*. Amsterdam: Van Gennep.

Rath, J. & Sunier, T. (1998). 'Islam: beleving en institutionalisering'. In H. Munstermann, H. Entzinger & R. Penninx (red.), *Etnische minderheden en de multiculturele samenleving*. Groningen: Wolters-Noordhoff.

Shoemaker, P., Vos, T. & Reese, S. (2009). 'Journalists as Gatekeepers'. In: *The handbook of Journalism Studies*. New York: Routledge.

Semetko, H. & Valkenburg, P. (2000). 'Framing European politics: A content analysis of press and television news', *Journal of Communications*, 50 (2): 93-109.

Shadid, W. & Koningsveld, van P. (1990). *Moslims in Nederland. Minderheden en religie in een multiculturele samenleving*. Alpen aan den Rijn: Samson.

Shadid, W. (2005). 'Berichtgeving over moslims en de islam in de westerse media: Beeldvorming, oorzaken en alternatieve strategieën', *Tijdschrift voor Communicatiewetenschap*, 33 (4): 330-346.

Shadid, W. (2009). Moslims in de media: de mythe van de registrerende journalistiek. In: Vellenga, S. Harchaoui, S. Elmadkouri, H. & Sijses, B. (red.): *Mist in de polder. Zicht op ontwikkelingen omtrent de islam in Nederland (pp. 173-193)*. Amsterdam: Aksant.

Sterk, G. & Fun Liu, S. 2004. 'Rapport Kijkerspanel Nieuws en Actualiteiten 2003'. Utrecht: Mira Media.

Vasterman, P. 2004. *Mediahype*. Amsterdam: Aksant.

Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid. (2007). 'Veranderingen in het discours over de multiculturele samenleving en nationale identiteit'. In: *In debat over Nederland*. Den Haag: SDU.

Wester, F. (2004). 'Lessen uit Lezen'. Nijmegen: Katholieke Universiteit Nijmegen.

Wester, F. (1995). 'Inhoudsanalyse als kwalitatief-interpreterende werkwijze'. In Hüttner, H., Renckstorf, K. & Wester, F. (red.). *Onderzoekstypen in de communicatiewetenschap*. Houten: Bohn Stafleu Van Loghum.

Wester, F. & Pleijter, A. & Hijmans, E. (2006). 'Instrument en codeerformulier. Wetenschap in de krant'. In *Inhoudsanalyse: theorie en praktijk*. Deventer: Kluwer.

Gepubliceerde cijfers over het eerste en tweede kwartaal van 2010 van de landelijke dagbladen. Te vinden in Het oplage-instituut HOI, www.hoi-online.nl. Geraadpleegd 23 augustus 2010.

Krantenberichten

Bakker, M. 1 februari 2010. 'Artsen in spe: vrouwenbesnijdenis melden als kindermishandeling'?. *Trouw*: 6

Blokker, B. 27 januari 1992. 'Extra surveillance bij moskee'. *NRC Handelsblad*: 1

Etty, E. 29 augustus 2006. 'De islam en het nieuwe fascisme'. *NRC Handelsblad*: 7

Hoogstad, M. & Walters, D. 10 januari 2009. *Rotterdam laat islamitische school Ibn Ghaldoun vallen*. *NRC Handelsblad*: 2

Hoogstad, M. & Kamerman, S. 22 augustus 2009. 'Een mondige moslim is hier al snel verdacht; Rotterdam'. *NRC Handelsblad*: 2

Kamerman, S. 4 juni 2010. 'Pas emigreren als Wilders de grootste wordt; Moslims debatteren over kiesgedrag'. *NRC Handelsblad*: 3

Poorthuis, F. en Wansink, H. 9 februari 2002. 'De islam is een achterlijke cultuur'; 'Herstel van de grenscontroles en apparatuur in de havens, de luchthavens en aan de grenzen van België en Duitsland'. *Volkskrant*: 13

Redactie. 22 januari 2008. 'Angst voor islam regeert Nederland'. *Volkskrant*: 11

Redactie. 7 april 2010. 'Wilders: immigratie kost zeker 6 miljard euro'. *De Pers*.

Redactie. 4 mei 2001. 'Rotterdamse imam in opspraak; Uitspraken op televisie over homoseksuelen 'heel extreem''. *Rotterdams Dagblad*: 7

Redactie. 15 mei 2010. 'Niet de beste spreker wint de verkiezingen, maar hij die goed zijn woorden kiest; Framing, een heel andere vorm van welsprekendheid'. *NRC Handelsblad*: 1

Redactie. 9 juni 2007. 'Taboe om van je geloof af te stappen'. *NRC Handelsblad*: 37

Redacteur. 22 juli 2005. 'Den Haag laf tegen islamitisch extremisme; Beantwoord haat en geweld van terroristen met uitsluiting en intolerantie'. *NRC Handelsblad*: 7

Redacteur. 8 augustus 1995. 'Op werk mogen moslim-vrouwen hoofddoek dragen.' *NRC Handelsblad*: 1

Redactie. 10 september 1991. 'Islamitische immigranten moeten integreren'. Ingekorte versie van de toespraak van Bolkestein voor de Liberale Internationale Conferentie in Luzern van 6 september. *NRC Handelsblad*: 9

Redactie. 5 december 2007. 'Nilgün Yerli: 'Ik wankel tussen rust en onrust'. Weekblad Intermediair.

Scheffer, P. 29 januari 2000. 'Het Multiculturele Drama'. *NRC Handelsblad*:

Starink, L. 16 januari 2010. 'Homoseksualiteit kan mij geen bal schelen, maar het is een zonde'; interview Yasmine El Ksaïhi. . *NRC Handelsblad*: 6

Vereijken, P. 10 januari 2008. 'Verstoten na het weigeren van je huwelijk; Overheid regelt opvang voor mannen en jongens die botsen met eergevoel binnen migrantenculturen'. *NRC Handelsblad*: 2

Vries, de, G. 10 november 2004. 'Wat voor haat zal deze daad oproepen?'. *NRC Handelsblad*: 3

Interview met de Turkse minister van Staat Aliye Kavaf. 'Homosexuality is a disease' *Hürriyet*. Geraadpleegd op 23 augustus 2010. In:
<http://www.hurriyetaileynews.com/n.php?n=8216homosexuality-is-a-disease8217-says-minister-2010-03-07>

Bijlage 1: Codeboek

Dit codeboek wordt toegepast als waarnemingsinstrument in mijn onderzoek. In dit codeboek staan vijftien vragen met meerdere antwoordmogelijkheden. Bij het invullen van onderstaande vragen moet elk artikel afzonderlijk in het codeerschema worden verwerkt. Het codeboek bestaat uit twee delen; algemene informatie (vijf vragen) en vormkenmerken (tien vragen). De vormkenmerken gaan over de inhoud van het artikel. Sommige vragen hebben meerdere antwoordmogelijkheden.

Deel 1: Algemene informatie

Let op: *De vragen V1 tot en met V10 beantwoorden door het aangeven van een categorie, variërend van a tot en met i.*

V1 Titel artikel

Geef aan of in de titel/kop de woorden islam, islamisering en moslim voorkomen?

Ja = 1/ Nee = 2

- a. Staat het woord islam in de kop?
- b. Staat het woord moslim in de kop?
- c. Staan de woorden islam en moslim in de kop?

V2 Periode

Welke datum (dag, maand en jaar) verscheen het artikel?

- a. Maandag.
- b. Dinsdag.
- c. Woensdag.
- d. Donderdag.
- e. Vrijdag.
- f. Zaterdag.
- g. Zondag.

V2.1 Maand

Welke maand verscheen het artikel?

- a. Januari.
- b. Februari.

- c. Maart.
- d. April.
- e. Mei.
- f. Juni.
- g. Juli.
- h. Augustus.
- i. September.
- j. Oktober.
- k. November.
- l. December.

V2.2 Jaar

Welk jaar verscheen het bericht?

- a. 1995.
- b. 2002.
- c. 2009.

V3 Plaats in de krant

Op welke pagina staat het artikel?

- a. Voorpagina.
- b. Binnenland.
- c. Buitenland.
- d. Opinie.
- e. Opinie & Debat.
- f. Economie.
- g. Achtergrond.
- h. Zaterdagsbijvoegsel.
- i. Onbekend.

V4 Omvang

Hoeveel woorden telt het artikel?

- a. Klein = minder dan 500 woorden.
- c. Groot = meer dan 750 woorden.

V5 Auteur artikel

Wie heeft het artikel geschreven?

- a. Persbureau.
- b. Redacteur/Correspondent/Journalist
- c. Externe auteur.
- d. Onbekend.

Deel 2: Vormkenmerken

V6 Bronnen en actoren

Wie komen aan het woord en/of wie wordt geciteerd in het artikel en vanuit welke functie?

- a. Politieke bron.
- b. Wetenschappelijke bron:
- c. Journalistieke bron.
- d. Religieuze bron.
- e. Slachtoffer of gedupeerde.

V6.1 Hoofd- en Bijactor

Welke personen en organisaties of instanties zijn de belangrijkste actor in het artikel. Dat wil zeggen wie wordt geciteerd of wie zegt wat. Personen die meer dan 3 keer worden geciteerd zijn hoofdactor en minder dan 3 keer zijn bijactor. Heeft de actor een duidelijk standpunt over de islam en moslim in Nederland? Zo ja noteer het standpunt en de hoedanigheid van de hoofd- en/of bijactor.

V7 Thema

Onder welk thema valt het bericht? Afhankelijk van de trends die in het artikel voorkomen worden de thema's gecategoriseerd naar aanleiding van de meest voorkomende keyissues beschreven in het islamdebat (zie paragraaf 2.2). De belangrijkste onderwerpen in het islamdebat zijn onderverdeeld in:

- a. Religie (afvallige moslims/geen fundamentalisme).
- b. Onderwijs (vrijheid van onderwijs).
- c. Politiek (scheiding tussen kerk en staat).
- d. Gelijkheid (gelijkheid van mannen en vrouwen).
- e. Homoseksualiteit.
- f. Hoofddoek (uiterlijke kenmerken).

- g. Rituelen (besnijdenis).
- h. Terrorisme (geweld).
- i. Andere onderwerpen.

V8. Toon artikel

Wat is de toon van het artikel?

- a. Positief: een positief bericht draagt positief bij aan de integratie. Een voorbeeld hierbij is een krantenbericht, waarin islam en moslims gekoppeld worden aan participatie in de ontwikkeling van de Nederlandse samenleving door o.a. onderwijs en scholing.
- b. Negatief: een negatief bericht benadrukt geweld. Een krantenbericht, waarin islam en moslims gekoppeld worden aan bijvoorbeeld terrorisme, terreur, fundamentalisme, maar ook aan het dragen van een hoofddoek en vrouwenonderdrukking. De islam en moslims integreren en participeren niet of nauwelijks in de Nederlandse samenleving door het dragen van een hoofddoek en het onderdrukken van vrouwen en kinderen.
- c. Neutraal: een neutraal bericht heeft geen waarde-oordeel over de islam en/of moslims, maar geeft aan wat de religie islam betekent voor bijvoorbeeld een imam in Nederland.

V9. Woorden

In deze rubriek wordt het woord islamisering in zowel de kop, lead en de tekst van het artikel gecodeerd. De woorden die beginnen met het woord 'islam' en die verwijzen naar een situatie van islam en moslims in Nederland worden hierin meegenomen volgens onderstaand stappenplan:

- a. Voorkomen van het woord islamisering in de kop, lead of tekst.
- a. Beschrijven van de context van het woord islamisering.
- b. Noteren van bestaande woorden en nieuwe woorden beginnend met het woord 'islam' zoals islamofobie en islamofobie.
- c. Beschrijven van woorden zoals kopvoddentaks die in de tekst verwijzen naar islam en moslims in Nederland.

Let op: De antwoorden op vraag V10 tot en met V15 beantwoorden met ja (1) of nee (2).

V10 Frames

Voor het inkaderen van berichten wordt gebruik gemaakt van de vijf generieke nieuwsframes van Semetko & Valkenburg (2000), te weten conflictframe, human-interestframe, economische gevolgenframe, moraliteitsframe, verantwoordelijkheidsframe. Dit onderzoek wordt uitgebreid met het media-bespeelframe, zie V16.

V11 Conflict frame

De nadruk ligt hier op het conflict tussen individuen, groepen of instituten als een manier om de interesse van het publiek te wekken. Een voorbeeld is een artikel waarin Wilders een conflict heeft met het aantal moslims in Nederland. Vragen die bij het conflictframe horen

- a. Reflecteert het verhaal onenigheid en/of meningsverschillen tussen partijen, individuen, groepen en/of landen?
- b. Keurt één partij, individu, groep, land een ander af?
- c. Refereert het verhaal aan twee kanten of aan meer dan twee kanten van het probleem of onderwerp?
- d. Refereert het verhaal aan winnaars en verliezers?

V12 Human-interest frame

De nadruk ligt in dit frame op het persoonlijke of emotionele perspectief van een gebeurtenis, onderwerp of probleem. De menselijke factor wordt benadrukt. Nieuws wordt o.a. gepersonaliseerd en gedramatiseerd.

- a. Levert het verhaal een menselijk voorbeeld of ‘menselijk gezicht’ over het onderwerp?
- b. Benut het verhaal bijvoeglijke naamwoorden of persoonlijke vignetten die gevoelens van woede, medeleven, zorg of sympathie genereren?
- c. Benadrukt het verhaal hoe individuen en groepen worden geraakt door het onderwerp/probleem?
- d. Graaft het verhaal in de private of persoonlijke levens van de subjecten?
- e. Bevat het verhaal visuele informatie die gevoelens van woede, medeleven, zorg of sympathie zouden kunnen genereren?

V13 Economisch-gevolgenframe

In dit frame ligt de nadruk op de economische consequenties van een gebeurtenis, probleem of onderwerp voor individuen, groepen, instituties, regio's of landen.

- a. Spreekt men van financiële verliezen of winsten nu of in de toekomst?
- b. Noemt men betrokken kosten/uitgaven genoemd?
- c. Verwijst men naar economische consequenties van het al dan niet nastreven van een bepaalde handeling?

V14 Moraliteitsframe

Een probleem, onderwerp of gebeurtenis wordt in dit frame geplaatst in de context van morele beschrijvingen of religieuze grondbeginselen. Meestal gebeurt dit indirect door citaten of het verwoorden van bepaalde standpunten van anderen.

- a. Bevat het verhaal een morele boodschap?
- b. Verwijst het verhaal naar moraliteit, God en andere religieuze dogma's?
- c. Biedt het verhaal specifieke voorschriften over hoe men zich dient te gedragen?

V15 Verantwoordelijkheidsframe

Dit frame stelt dat de overheid, een individu of een groep verantwoordelijk is voor de oorzaak of de oplossing van het probleem, onderwerp of gebeurtenis.

- a. Suggereert het verhaal dat een bepaalde laag van de overheid Bij machte is het probleem te verlichten?
- b. Suggereert het verhaal dat een bepaalde laag van de overheid verantwoordelijk is voor het onderwerp/probleem?
- c. Suggereert het verhaal oplossingen voor het probleem/onderwerp?
- d. Suggereert het verhaal dat een individu (of groep of mensen in de samenleving) verantwoordelijk is voor het onderwerp/probleem?
- e. Suggereert het verhaal dat het probleem urgente actie vereist?

V16 Media-bespeelframe

In dit frame worden uitspraken en oneliners van o.a. de politicus Wilders gecodeerd die betrekking hebben op de religie islam en moslims. De harde islamstandpunten zoals het invoeren van de kopvoddentaks vallen ook onder dit frame.

- a. Wordt de islam in verband gebracht met een gewelddadige religie?
- b. Komen er uitspraken voor die anti-islam en anti moslim zijn?

- c. Is de tekst angstaanjagend voor de lezer?
- d. Roept de tekst haat op?
- e. Verwijst de tekst naar islam en moslims in Nederland die zich niet aanpassen.